

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวคิด และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดแต่ละประเด็น ดังนี้

1. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)
2. หลักการ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน
3. แนวคิดเรื่อง ห้องเรียนของคนหลายวัย
4. แนวคิดว่าด้วยสังคมสีเขียว
5. แนวคิด ทฤษฎี เรื่องนิเวศวัฒนธรรม
6. ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
7. ชีวิตคนไทยในสองทศวรรษของการพัฒนา
8. นวัตกรรมและความหมาย
9. หลักพุทธธรรม
10. หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
11. วิธีวิทยาของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น
12. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
13. กรอบแนวคิดการวิจัย

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 – 2559)

1. วิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์และเป้าหมาย

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555 – 2559) เป็นแผนยุทธศาสตร์ที่ชี้นำทิศทางการพัฒนาประเทศระยะกลาง เพื่อมุ่งสู่วิสัยทัศน์ระยะยาว ที่ทุกภาคส่วนในสังคมไทยได้เห็นพ้องร่วมกันกำหนดเป็นวิสัยทัศน์ปี พ.ศ.2570 ซึ่งกำหนดไว้ว่า “คนไทยภาคภูมิใจในความเป็นไทย มีมิตรไมตรีบนวิถีชีวิตแห่งความพอเพียง ยึดมั่นในวัฒนธรรมประชาธิปไตย และ หลักธรรมาภิบาล การบริการสาธารณะขั้นพื้นฐานที่ทั่วถึง มีคุณภาพ สังคมมีความปลอดภัยและมั่นคง อยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ดี เกื้อกูลและเอื้ออาทร

ซึ่งกันและกัน ระบบการผลิตเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน อยู่บนฐานทางเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองและแข่งขันได้ในเวทีโลก สามารถอยู่ในประชาคมภูมิภาค และ โลก ได้อย่างมีศักดิ์ศรี”

1.1 วิสัยทัศน์และพันธกิจ การพัฒนาประเทศในระยะ 5 ปีของแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ได้กำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์และเป้าหมาย ยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาที่มีลำดับความสำคัญสูง ดังนี้

1.1.1 วิสัยทัศน์

“สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้วยความเสมอภาค เป็นธรรม และมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง”

1.1.2 พันธกิจ

1) สร้างสังคมเป็นธรรมและเป็นสังคมที่มีคุณภาพ ทุกคนมีความมั่นคง ในชีวิตได้รับการคุ้มครองทางสังคมที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม มีโอกาสเข้าถึง ทรัพยากรและกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาค ทุกภาคส่วนได้รับการเสริมพลังให้สามารถ มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ภายใต้ระบบบริหารจัดการภาครัฐที่โปร่งใส เป็นธรรม

2) พัฒนาคุณภาพคนไทยให้มีคุณธรรม เรียนรู้ตลอดชีวิต มีทักษะและ การดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมในแต่ละช่วงวัย สถาบันทางสังคมและชุมชนท้องถิ่นมีความ เข้มแข็ง สามารถปรับตัวรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง

3) พัฒนาระบบการผลิตและบริการให้เข้มแข็งและมีคุณภาพ บนฐานความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ และภูมิปัญญา สร้างความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน ปรับโครงสร้างการผลิตและการบริโภคให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม พร้อมสร้างความเชื่อมโยง กับประเทศในภูมิภาคเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม

4) สร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อรองรับผลกระทบจากการ เปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติ

1.2 วัตถุประสงค์และเป้าหมาย

1.2.1 วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อเสริมสร้างสังคมที่เป็นธรรมและเป็นสังคมสันติสุข
- 2) เพื่อพัฒนาคนไทยทุกกลุ่มวัยอย่างเป็นองค์รวมทั้งทางกาย ใจ

สติปัญญา อารมณ์ คุณธรรม จริยธรรม และสถาบันทางสังคมมีบทบาทหลักในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ

3) เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจให้เติบโตอย่างมีเสถียรภาพ คุณภาพ และยั่งยืน มีความเชื่อมโยงกับเครือข่ายการผลิตสินค้าและบริการบนฐานปัญญา นวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์ในภูมิภาคอาเซียน มีความมั่นคงทางอาหารและพลังงาน การผลิตและการบริโภคเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การเป็นสังคมคาร์บอนต่ำ

4) เพื่อบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เพียงพอต่อการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ และเป็นฐานที่มั่นคงของการพัฒนาประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2554 : 8-9)

2. ยุทธศาสตร์การพัฒนา

2.1 ยุทธศาสตร์การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ให้ความสำคัญกับ

2.1.1 การพัฒนาคุณภาพคนไทยให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง มุ่งพัฒนาคุณภาพคนไทยทุกช่วงวัย สอดแทรกการพัฒนาคนด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่เสริมสร้างวัฒนธรรมการถือคุณ พัฒนาทักษะให้คนมีการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต ต่อยอดสู่การสร้างนวัตกรรมที่เกิดจากการฝึกฝนเป็นความคิดสร้างสรรค์ ปูทางฝังการพร้อมรับฟังความคิดเห็นจากผู้อื่น และจิตใจที่มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ มีระเบียบวินัย พัฒนาคนด้วยการเรียนรู้ในศาสตร์ วิทยาการให้สามารถประกอบอาชีพได้อย่างหลากหลาย สอดคล้องกับแนวโน้มการจ้างงานและเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน สร้างจิตสำนึกให้คนไทยมีความรับผิดชอบ ต่อสังคม เคารพกฎหมาย หลักสิทธิมนุษยชน สร้างค่านิยมการผลิตและบริโภคที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม เรียนรู้การรองรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติ

2.1.2 การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต มุ่งสร้างกระแสสังคมให้การเรียนรู้เป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคน มีนิสัยใฝ่รู้ รักการอ่านตั้งแต่วัยเด็ก และส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของคนต่างวัย ควบคู่กับการส่งเสริมให้องค์กร กลุ่มบุคคล ชุมชน ประชาชน และสื่อทุกประเภทเป็นแหล่งเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ สื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย รวมถึงส่งเสริมการศึกษาทางเลือกที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน และสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีคุณภาพและสนับสนุนปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2.1.3 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคม เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งและพัฒนาบทบาทของสถาบันหลักทางสังคมให้เอื้อต่อการพัฒนาคน

สร้างค่านิยมให้คนไทยภูมิใจในวัฒนธรรมไทย และยอมรับความแตกต่างของความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่ลดปัญหาความขัดแย้งทางความคิด และสร้างความเป็นเอกภาพในสังคม สร้างเครือข่ายความร่วมมือทางวัฒนธรรมร่วมกับประชาคมโลก โดยเฉพาะประชาคมอาเซียน ให้เกิดการไหลเวียนทางวัฒนธรรมในรูปแบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ส่งเสริมความเข้าใจระหว่างประชาชนในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสาร (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554 : 11)

3. การสร้างภูมิคุ้มกัน

3.1 คนไทยมีการเรียนรู้ตลอดชีวิต ให้มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องทั้งในเรื่อง การศึกษา ทักษะการทำงาน และการดำเนินชีวิต เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันสำคัญในการดำรงชีวิต และปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคศตวรรษที่ 21

3.2 คนไทยตระหนักถึงคุณค่าวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย สร้างจิตสำนึกที่ดี มีค่านิยมที่พึงประสงค์ อยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน บนความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นฐานในการก้าวไปสู่สังคมที่มีความใส่ใจและแบ่งปันต่อผู้อื่น ตลอดจนนำไปสู่การสร้างและพัฒนานวัตกรรมและผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม ที่เชื่อมต่อกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของประเทศในอนาคต

3.3 สถาบันทางสังคมมีความเข้มแข็ง ทำหน้าที่และบทบาทของตนเองได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทั้งสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา และชุมชนให้เป็นสถาบันหลักในการพัฒนาความรู้ ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม

3.4 การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต สร้างโอกาสการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องให้คนทุกกลุ่มทุกวัยสามารถเข้าถึงแหล่งเรียนรู้และองค์ความรู้ที่หลากหลาย ทั้งที่เป็นวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ใหม่

3.4.1 สร้างกระแสสังคมให้การเรียนรู้เป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคน มีนิสัยใฝ่รู้ รักการอ่านตั้งแต่วัยเด็ก และส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของคนต่างวัย ควบคู่กับการส่งเสริมให้องค์กร กลุ่มบุคคล ชุมชน ประชาชน และสื่อทุกประเภทเป็นแหล่งเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ สื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย

3.4.2 ส่งเสริมการศึกษาทางเลือกที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน

3.4.3 จัดการศึกษาและการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ ยืดหยุ่น หลากหลาย เข้าถึงได้ง่าย ที่สัมพันธ์สอดคล้องกับวัฒนธรรม วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่น

โดยเน้นการพัฒนาผู้เรียนเป็นสำคัญ ให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง เรียนรู้เป็นกลุ่ม
 จินตคิดเป็นนิสัยใฝ่เรียนรู้

3.4.4 มีระบบเทียบโอนความรู้และประสบการณ์ ปรับระบบการวัด
 ประเมินผลผู้เรียน และระบบการเข้ารับการศึกษาต่อให้เอื้อต่อการจัดการศึกษาทางเลือก
 ในประชากรทุกกลุ่มตามศักยภาพของผู้เรียน

3.4.5 ส่งเสริมให้มีการพัฒนาบทเรียนผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต และการใช้
 มาตรการทางภาษีในการสนับสนุนการผลิตสื่อเพื่อการเรียนรู้ และเป็นช่องทางสำหรับคนทุก
 กลุ่มวัยแสดงออกอย่างสร้างสรรค์

3.4.6 สนับสนุนการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้และปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้
 ตลอดชีวิต

3.4.7 เสริมสร้างและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางปัญญาในระดับท้องถิ่น
 ชุมชน และประเทศ โดยพัฒนาโครงข่ายโทรคมนาคมและบริการอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง
 ให้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ พัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชนในรูปแบบที่หลากหลาย
 สอดคล้องกับภูมิสังคม และพัฒนาระดับศูนย์ความเป็นเลิศด้านต่างๆ สู่ภูมิภาคและชุมชน
 รวมทั้งการปรับปรุงและผลักดันกฎ ระเบียบ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต
 ตลอดจนมาตรการภาษีที่เกี่ยวข้อง ให้เอื้ออำนวยและส่งเสริมให้เกิดการจัดการเรียนรู้
 อย่างต่อเนื่อง

3.4.8 พัฒนาและเปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนได้ใช้ประโยชน์
 จากแหล่งเรียนรู้ทั่วไป อาทิ สถานศึกษา ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้ ศูนย์กีฬาและ
 นันทนาการ รวมทั้งเปิดพื้นที่และเวทีสาธารณะให้เป็นศูนย์รวมการแลกเปลี่ยนให้กับนักคิด
 และนำเสนอผลงานเชิงสร้างสรรค์ โดยกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันเริ่มตั้งแต่วัยเด็ก
 เยาวชน และประชาชนให้เข้าถึงอย่างสะดวกและใช้บริการได้เต็มศักยภาพ มีการผสมผสาน
 ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้สมัยใหม่ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ได้

3.4.9 พัฒนาองค์ความรู้ของท้องถิ่นทั้งจากผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน และจัดให้มี
 การวิจัยเชิงประจักษ์ของชุมชน การจัดการองค์ความรู้ในชุมชนอย่างเป็นระบบ ควบคู่กับ
 การพัฒนาทักษะด้านภาษาและเทคโนโลยี เพื่อการศึกษาให้เอื้อต่อการเข้าถึงแหล่งเรียนรู้
 ที่หลากหลาย ตลอดจนเนื้อหาสาระที่เหมาะสมกับการพัฒนาการเรียนรู้ด้วยตนเอง

3.4.10 สร้างโอกาสในการเรียนรู้และการพัฒนาคนทุกคนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเด็กเยาวชนและประชาชนที่อยู่นอกระบบ ทั้งที่เป็นเด็กในวัยเรียนที่ออกกลางคัน เด็กพิการ เด็กด้อยโอกาส เพื่อส่งต่อเข้าสู่ระบบการศึกษาหรือให้ได้เรียนรู้ตามศักยภาพและตามสภาพแวดล้อม รวมทั้งประชาชนที่ต้องการทักษะเพิ่มเติมในการประกอบสัมมาอาชีพ โดยความร่วมมืออย่างใกล้ชิดในระดับจังหวัดและในระดับท้องถิ่นในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่อยู่นอกระบบและการบริหารจัดการให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.5 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคม ส่งเสริมให้ทุกภาคส่วน นำค่านิยมและวัฒนธรรมที่ดีงามของไทยเป็นฐานในการพัฒนาคนและสังคม

3.5.1 เสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวในการบ่มเพาะให้คนมี ศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ในวิถีชีวิต

3.5.2 พัฒนาศักยภาพครอบครัว โดยส่งเสริมการมีอาชีพและรายได้ที่แน่นอน สามารถดำรงชีวิตอย่างพอเพียง สนับสนุนการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับศักยภาพของครอบครัว มีการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกในครอบครัวและเชื่อมโยงกับเครือข่ายครอบครัว ให้สิ่งจูงใจแก่ครอบครัวที่มีปฏิสัมพันธ์ที่ดี รวมทั้งพัฒนาความรู้ทางเทคโนโลยีสารสนเทศให้กับพ่อแม่และผู้ปกครอง โดยสร้างโอกาสในการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศและรู้จักใช้ประโยชน์อย่างมีคุณค่าเพื่อลดช่องว่างระหว่างครอบครัว

3.5.3 พัฒนาวัฒนธรรมที่ดีและนำคุณค่าอันดีงามของครอบครัวไทย อาทิ ความเอื้ออาทร และการเป็นเครือญาติมาใช้ในวิถีชีวิต ควบคู่กับการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวรู้จักใช้ปัญญาในทางที่ถูกต้อง และมีจิตสำนึกในการเฝ้าระวังทางวัฒนธรรมที่จะมีผลกระทบต่อการเบี่ยงเบนทางวัฒนธรรม

3.5.4 ผลักดันให้ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสนับสนุนการเปิดพื้นที่สาธารณะในการจัดกิจกรรมสร้างสัมพันธ์อันดีต่อครอบครัวและชุมชน และภาคธุรกิจจัดกิจกรรมทั้งภายในและภายนอกองค์กรเพื่อส่งเสริมให้ครอบครัวมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

3.6 พัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งและสามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้คนในชุมชน

3.6.1 สนับสนุนการค้นหา อัตลักษณ์อันโดดเด่นของชุมชน การสร้างกระบวนการเรียนรู้และปลูกฝังความเป็น อัตลักษณ์ของชุมชน โดยอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งส่งเสริมกลไกเชิงสถาบันในชุมชนท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมสร้างความเข้าใจ

ในพหุวัฒนธรรม สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีความมั่นคงทางวัฒนธรรมและดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชน

3.6.2 สนับสนุนให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมคิดและร่วมกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นบนหลักการพึ่งพาตนเองที่คำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นหลัก โดยให้ความสำคัญกับการจัดการ การเรียนรู้ในชุมชน การศึกษาตลอดองค์ความรู้ของชุมชนและชุมชนต้นแบบ การจัดการตนเอง ได้ตามบริบทของพื้นที่ และการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ช่วยพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพ

3.6.3 ส่งเสริมการขยายผลและพัฒนาศักยภาพของคนสามวัย เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และสร้างความเข้าใจที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตในการอยู่ร่วมกับครอบครัว ชุมชนอย่างอบอุ่นและเข้มแข็งควบคู่กับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนกับ เครือข่ายภาคประชาสังคม และภาคส่วนต่างๆ ในการพัฒนาระบบเฝ้าระวังปัญหาทางด้าน สังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนในชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554 : 43-50)

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

1. ความหมาย การเรียนรู้ (Learning)

การเรียนรู้ (Learning) หมายถึง การปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวคิด และพฤติกรรม อันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ ซึ่งควรเป็นการปรับเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น การเรียนรู้ เป็นกระบวนการทางสติปัญญาที่จัดกระทำต่อข้อมูลและประสบการณ์มิใช่เพียงการรับข้อมูล หรือประสบการณ์ การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสังคม เนื่องจากบุคคลอยู่ในสังคมและมีสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อตน การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจึงสามารถกระตุ้นการเรียนรู้ ให้เกิดขึ้นได้ทุกสถานที่ทุกเวลา (ทิสนา แจมณี, 2545 : 13-14) “การเรียนรู้” ในที่นี้มีขอบเขต ครอบคลุมความหมาย 2 ประการ คือ การเรียนรู้ในความหมายของ “กระบวนการเรียนรู้” (Learning Process) หมายถึง การดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่างๆที่ช่วยให้ บุคคลเกิดการเรียนรู้ และการเรียนรู้ในความหมายของ “ผลการเรียนรู้” (Learning Outcome) ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในสาระต่างๆ ความสามารถในการกระทำ การใช้ทักษะกระบวนการ ต่างๆรวมทั้งความรู้สึกหรือเจตคติอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้หรือการใช้วิธีการ เรียนรู้ ส่วนนักจิตวิทยาให้ความหมายคำว่า “การเรียนรู้” ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม หรือจากการฝึกหัด รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงปริมาณความรู้ของบุคคล สุรางค์ ใ้้วตระกูล (2544 : 25-26 อ้างถึงใน สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร. 2548 : 4) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลที่เกิดจากการเรียนรู้ จะมีลักษณะสำคัญ คือ 1) พฤติกรรมที่เปลี่ยนไปจะต้องเปลี่ยนไปอย่างค่อนข้างถาวร จึงจะถือว่าเกิดการเรียนรู้ขึ้น และ 2) พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจะต้องเกิดจากการฝึกฝนหรือเคยมีประสบการณ์นั้นๆ มาก่อน Rogers. (1987 : 6 อ้างถึงใน สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร. 2548 : 5) ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอาจเป็นการเปลี่ยนแปลงทางการกระทำ การรับรู้ การหยั่งเห็น แรงจูงใจ เป็นต้น เพียงอย่างเดียวหนึ่งหรือหลายอย่างในเวลาเดียวกัน ทั้งในทางบวกและทางลบ และไม่จำเป็นต้องเกิดความเจริญก้าวหน้าเสมอไป (สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร. 2548 : 4-5) ซึ่ง วิจารณ์ พานิช (2547 : 9) ได้กล่าวถึง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Share) ว่าการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญที่สุดเพราะแต่ละคนมีมุมมองต่อความรู้ไม่เหมือนกันต้องมาแลกเปลี่ยน มิฉะนั้นจะเก็บอยู่ภายในตัวไม่มีการยกระดับความรู้ ถ้าขาดการแลกเปลี่ยนความรู้ ที่มีอยู่จะเก่าล้าสมัยอย่างรวดเร็ว ไม่อ่องงาม ยิ่งแลกเปลี่ยนมากก็ยิ่งได้กำไรมาก ซึ่ง Takeuchi. and Nonaka. (2004 : 188) ได้กล่าวถึงการจัดหาหรือสร้างองค์ความรู้ (Knowledge Acquisition) ว่าเป็นกระบวนการพัฒนาและการสร้างความรู้ใหม่จากทักษะ และกระบวนการแลกเปลี่ยนประสบการณ์

สรุปได้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเป็นผลจาก ประสบการณ์ที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือจากการฝึกหัด การสังเกต พิจารณา ไตร่ตรอง แก้ปัญหา ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม เป็นความเจริญงอกงามที่บุคคลทำกิจกรรมใดๆ ทำให้เกิดประสบการณ์และเกิดทักษะต่างๆ ขึ้นยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมค่อนข้างถาวร

2. ตัวชี้วัดเกี่ยวกับการเรียนรู้

สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาฬสินธุ์ (2551 : 44) ได้พัฒนาตัวชี้วัดเกี่ยวกับการเรียนรู้และการถ่ายทอดซึ่งมี 2 องค์ประกอบ 3 ตัวชี้วัด ดังนี้

2.1 ชุมชนมีการสืบทอดและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.1.1 หมู่บ้านและชุมชนมีการบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อถ่ายทอดเผยแพร่ และนำไปปรับใช้ หมายถึง หมู่บ้านและชุมชนมีการบันทึกภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร การถ่ายภาพวีดีโอ เป็นต้น

2.1.2 หมู่บ้านและชุมชนมีกิจกรรมสืบทอดเผยแพร่มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง หมู่บ้านและชุมชน มีกิจกรรมสืบทอดเผยแพร่มรดกภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น มีกลุ่มกลองยาว มีการจัดทำบุญมหาชาติ (บุญพระเวส) เป็นต้น

2.2 คราวเรือนมีการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชีวิตประจำวัน

คราวเรือนมีการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชีวิตประจำวัน หมายถึง คนในคราวเรือนมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือจัดเวทีการเรียนรู้ หรือกิจกรรม ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ นำไปสู่ความเข้าใจในการดำรงชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3. การนำแนวคิดทางสังคมมาพัฒนาศักยภาพ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (2550 : 68-70) ได้นำแนวคิดทุนทางสังคมมาพัฒนา ศักยภาพ ให้ชุมชนเข้มแข็ง อยู่เย็นเป็นสุขเนื่องจากการดำรงอยู่ของชุมชนมีประวัติศาสตร์ ไม่ได้เริ่มจากศูนย์หรือเป็นชุมชนที่ว่างเปล่าชุมชนมีผู้คนผู้นำประเภทต่างๆ มี ทรัพยากรธรรมชาติ มีสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวย มีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ให้คุณให้โทษ มีกลุ่ม องค์กรที่เป็นแบบอย่าง มีกิจกรรมหรือ โครงการที่เป็นเอกลักษณ์หรือทำให้ชุมชนมีชื่อเสียง โดดเด่นกว่าที่อื่น ดังนั้น การพัฒนาชุมชนอยู่ดีมีสุข จึงต้องค้นหาสิ่งนี้ให้พบที่สำคัญ ได้แก่

3.1 ทุนวัฒนธรรมชุมชน เป็นสิ่งผูกพันแนบแน่นกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นวิถีคิด การมองโลก ความเชื่อจิตสำนึก ที่สัมพันธ์กับบุคคล ชนเผ่า และ เชื้อชาติอันได้แก่ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน (เช่น พระเจ้าใหญ่ ดอนเจ้าปู่ เจดีย์ พระธาตุ) พิธีกรรม เช่น การเลี้ยงผี การต่อชะตาเสริมดวง และประเพณีต่างๆตามลักษณะ ของพื้นที่ โดยแก่นนำจะต้องสรุปค้นหาว่ามีวัฒนธรรมประเพณีอะไรที่สำคัญที่ส่งผลให้เกิด ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุขในด้านต่างๆ เช่น กรณีหมู่บ้านสระคูณ โดยพ่อผาย สร้อยสระกลาง สามารถเกาะเกี่ยว ให้คนในชุมชนเข้ามาพัฒนาหมู่บ้านได้โดยประยุกต์ใช้ประเพณีบุญประเพณี ข้าวให้กลายมาเป็นกองทุนสวัสดิการหมู่บ้าน หรือกรณีใช้นุญประเพณีเข้าพรรษาให้คนใน ชุมชน ลด ละ เลิกเหล้า ประเพณีบุญคูณลานประเพณีทอดผ้าป่ามาทำเป็นกองทุนสุขภาพ หรือ สร้างสถานีอนามัยได้ เป็นต้น

3.2 กฎจารีต ประเพณี เป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่ที่หล่อหลอมจาก ประสบการณ์ของรุ่นสู่รุ่น เป็นสำนึกร่วมของคนในชุมชนที่มุ่งสร้างขึ้นมาเพื่อดูแลควบคุม ชุมชนให้ดำเนินชีวิตไปตามระบบคุณค่าและระบบคิของชุมชนนั้น ซึ่งโดยทั่วไปชุมชนอีสาน เรียกว่ามีฮีต มีกองหรือครรลอง เช่น ห้ามตัดต้นไม้ตอนปูตาจะทำให้ตายหรือป่วย อันเป็นสร้าง กฎเพื่อรักษาเคารพธรรมชาติ หรือการมี ฮีตสิบสอง อันได้แก่ ประเพณีแต่ละเดือนตามจันทรคติ

ทั้งนี้มีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ การศาสนา ความผูกพันสามัคคีของคนในชุมชนทำให้คนในชุมชนมีโอกาสแลกเปลี่ยนพบปะกัน มีกิจกรรมร่วมกันตลอดปี และครองสิบลี อันเป็นกตึกากิจวัตร ในระหว่างคนในครอบครัวสามีภรรยา หรือเป็นกฎของชุมชน เช่น กรณีงานศพห้ามมีเหล้า การทะเลาะวิวาทในงานวัดหรือมหรสพในชุมชนจะต้องปรับโทษคนละ 1,000 บาท เป็นต้น ซึ่งแกนนำชุมชนจะต้องระบุว่าชุมชนมี กฎ จารีต ประเพณี ที่สำคัญอะไร

3.3 ภูมิปัญญา เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสั่งสมมา เช่น กรณีภูมิปัญญา ด้านเกษตรกรรม ได้แก่ การปลูกพืชผัก ข้าวปลอดสารพิษ และเพิ่มผลผลิตโดยวิธีน้ำหมักชีวภาพจากหอยเชอรี่ ภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้าน เช่น มีหมอยาสมุนไพร มีสูตรยารักษาโรคเบาหวานมีสูตรยาของเหล้าหรือยาต้มบำรุงกำลัง ภูมิปัญญาด้านการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การบวชป่าการสืบชะตาสายน้ำ

3.4 ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน คนอีสานมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติสูงความเป็นเครือญาติทำให้เกิดความเอื้ออาทรต่อกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามทุกข์ยาก จึงเกิดเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชนได้ เช่น กองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์หมู่บ้าน การลงแขกนา หรือวานเกี่ยวข้าวหรือ เช่น กรณีประเพณีพอล่ามของชาวภูไท จะเกี่ยวพันธ์ในเรื่องความสัมพันธ์ครอบครัวพอล่ามจะดูแลตั้งแต่การแต่งงาน การให้คำปรึกษา การช่วยเหลือเกื้อกูล หรือการเจรจาไกล่เกลี่ยให้กับลูกหลานที่ตนเองดูแล

4. การเรียนรู้บนฐานของการใช้ปัญญา

กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดนี้แบ่งออกเป็น 5 แนวทาง

4.1 การเรียนรู้ตามทฤษฎีเกสตัลท์ (Gestalt Theory) การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางการคิด และบุคคลจะเรียนรู้จากสิ่งเร้าที่เป็นส่วนรวมได้ดีกว่าส่วนย่อย

4.2 การเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีสถาน (Field Theory) ความรู้ของคนจะเกิดขึ้นมาได้ ก็ต่อเมื่อเขาารู้สึกว่า มีแรงจูงใจที่จะต้องทำอะไรบางอย่างให้ถึงจุดหมายที่ตนต้องการ ดังนั้น การจัดสภาพแวดล้อมที่ดีจะดึงดูดใจผู้เรียนและก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิผลได้

4.3 การเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีเครื่องหมาย (Sign Theory) การเรียนรู้จะเกิดจากการใช้เครื่องหมาย สัญลักษณ์เป็นตัวชี้ทางให้แสดงพฤติกรรมในจุดหมายที่ต้องการ

4.4 การเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา (Intellectual Development Theory) เป็นการเรียนรู้ที่เน้นเรื่องการพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลให้เหมาะสมเป็นไปตามวัย

4.5 การเรียนรู้ตามแนวทฤษฎีการเรียนรู้ที่มีความหมาย (Theory of Meaningful Verbal Learning) การเรียนรู้จะได้ผลก็ต่อเมื่อมันมีความเชื่อมโยงกับสิ่งที่เคยรู้มาก่อน คือการนำความคิดรวบยอดหรือกรอบโมทัศน์ (บรรจง อมรชีวิน, 2554 : 39-40)

สรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ คือ การถ่ายโยงความรู้ ให้เกิดการเรียนรู้และจดจำสิ่งต่างๆ ทำให้เข้าใจได้ละเอียดและระลึกถึงได้และเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ที่เป็นผลจากประสบการณ์ที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและบุคคล

5. การจัดการกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน

ปรัชญาแนวคิดการจัดการกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน

5.1 มนุษย์มีศักยภาพในการเรียนรู้สูง สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ การเรียนรู้นอกจากจะสร้างสรรค์ภูมิปัญญาให้มนุษย์สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องแล้ว ยังก่อให้เกิดความภาคภูมิใจและความปีติ แก่ผู้เรียนรู้อีกด้วย

5.2 การปฏิรูปการศึกษาควรมุ่งเน้นการแก้ปัญหาคความทุกข์ยากให้แก่คนส่วนใหญ่ของประเทศโดยกระจายการเรียนรู้ออกจากสถานศึกษาไปสู่ชุมชน หรือคืนการศึกษาให้ชุมชน เพื่อให้การเรียนรู้นั้นตอบสนองความต้องการของชุมชน และทำให้เกิดการสะสมองค์ความรู้ในท้องถิ่น ซึ่งจะพื้นฐานสำหรับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและนำไปสู่การปฏิรูปการเรียนการสอนในสถานศึกษา ทั้งยังช่วยให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนและสถานศึกษา ต่างฝ่ายต่างช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งซึ่งกันและกันกล่าวคือ นักเรียน ครู และชุมชน อยู่ในกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นทั้งผู้สอนและผู้เรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน

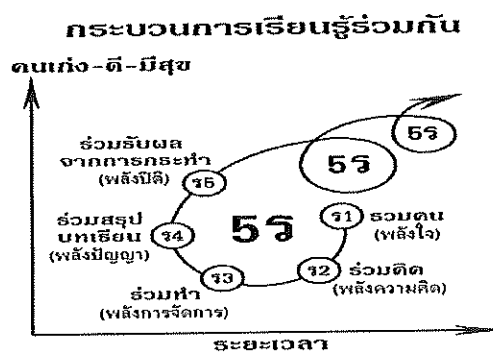
5.3 บุคคลและชุมชนมีความหลากหลาย ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น การนำรูปแบบการเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จในชุมชนหนึ่งไปใช้ในอีกชุมชนหนึ่ง หรือการวางแผนจากส่วนกลางแล้วนำไปให้ชุมชนท้องถิ่นปฏิบัติ จึงมักประสบความล้มเหลว นอกจากนี้ปัจจัยทั้งภายในและภายนอกชุมชนยังเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จึงต้องพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ในแต่ละชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

5.4 เป้าหมายการจัดการกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน คือ เพื่อสร้างปัญญาให้คนในชุมชนสามารถพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชน ได้อย่างบูรณาการ หรือเพิ่มเสริมสร้างพลังให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้มากขึ้น รวมทั้งส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการเชื่อมต่อประสบการณ์ระหว่างบุคคลและชุมชน โดยผ่านกระบวนการกลุ่มและเครือข่ายการเรียนรู้

5.5 การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนให้มีคุณภาพ เพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างบูรณาการนั้น มีสาระและขอบเขตกว้างขวาง โดยเฉพาะการเลี้ยงชีพของคนในชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากทุกส่วนของสังคม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน อาทิ นักวิชาการ สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน นักธุรกิจองค์กรบริหาร ส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น การเรียนรู้ในชุมชนจึงมิได้เกี่ยวข้องกับบุคลากรทางการศึกษาเท่านั้น แต่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่าย

5.6 การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนควรนำไปสู่วัตถุประสงค์หลายๆ ประการพร้อมกันๆ กัน เช่น เพื่อสืบค้นผู้นำจิตวิญญาณ สร้างความเข้าใจร่วมกัน สร้างคุณค่าและจิตสำนึกใหม่ ปลุกฝังคุณธรรมและค่านิยมที่ดีงาม เกิดความเอื้ออาทร สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน สร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ (วิธีคิดและวิธีทำงาน) ทราบปัญหาและความต้องการของชุมชน ได้แนวทาง วิธีการ และแผนงานการแก้ปัญหา ได้เริ่มทดลองปฏิบัติ ได้โจทย์วิจัย เกิดการสะสมองค์ความรู้ในท้องถิ่น ได้องค์ความรู้ใหม่ และขยายผลผ่านการสรุปบทเรียนร่วมกัน ได้หลักสูตรท้องถิ่นและนำไปสู่การปฏิรูปการเรียนการสอน ชุมชนมีโอกาสเรียนรู้และจัดการร่วมกัน รวมทั้งสิ่งแวดล้อมได้รับการอนุรักษ์และฟื้นฟู

สรุปได้ว่า แนวคิดในการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นแนวคิดที่ดี ควรเร่งทำการวิจัยและพัฒนาปรัชญาแนวคิด ยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีจัดการกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนที่มีคุณภาพ เพื่อให้ชุมชนนำไปใช้เป็นแนวทางในการสร้างรูปแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น ได้ด้วยตนเองซึ่งเป็นแนวทางรูปแบบของการกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนต่อไป ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

ที่มา: ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์.

6. ขั้นตอนการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน

ขั้นตอนการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน มี 5 ขั้นตอน โดยเริ่มจาก “รวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปทบทวน และร่วมรับผลจากการกระทำ” ถ้าวางจรแห่งการเรียนรู้ของชุมชนใดชุมชนใดหมุนได้เร็วหรือมีพลวัตสูง แสดงว่าชุมชนนั้นมีพลังการเรียนรู้สูง

6.1 รวมคน ถึงแม้ว่าการจัดการเรียนรู้ต้องยึดหลักว่าทุกคนในชุมชนมีความสำคัญเท่าเทียมกันแต่ในทางปฏิบัติ การจัดการเรียนรู้ในชุมชนที่มีประสิทธิภาพเกิดประสิทธิผล และทรงพลัง ต้องเริ่มต้นจากการรวมคนในชุมชนขึ้นเป็นองค์กรชุมชน เพื่อเรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง ความสัมพันธ์ของตนเองกับครอบครัว ชุมชน และสังคม ความรู้ และทักษะด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การจัดการ การประกอบอาชีพ ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย การดำรงชีวิตอย่างมีความสุข และอื่นๆ

การรวมคนมีวัตถุประสงค์เพื่อรวม “พลังใจ” เป็นการเสริมใจซึ่งกันและกัน สมาชิกมีความสนใจและมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทำให้เกิดจิตสำนึกร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น เกิดความรัก ความสามัคคี และความเอื้ออาทร องค์กรชุมชนที่มีสมาชิกหลากหลาย ทั้งเพศ วัย และอาชีพ ถ้าปรึกษาหารืออย่างต่อเนื่อง องค์กรชุมชนนั้นย่อมมีความเข้มแข็ง

จำนวนองค์กรในชุมชนจะมีเท่าใดก็ได้คนๆ หนึ่งอาจเป็นสมาชิกหลายองค์กร เช่น เป็นทั้งสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษ กลุ่มป่าชุมชน เป็นต้น ถ้ามีจำนวนองค์กรในชุมชนมาก แสดงว่าชุมชนนั้นเข้มแข็ง เพราะมีจำนวนผู้นำมาก ทำให้เกิดกลุ่มผู้นำติดตามมา ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญที่สุดของชุมชน

เพื่อกระตุ้นให้เกิดการระดมทุนทางสังคมจากภายในชุมชน ควรสร้างกิจกรรมที่ทุกคนในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมได้ เช่น การออมทรัพย์ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การฟื้นฟูประเพณีพื้นบ้านและประวัติศาสตร์หมู่บ้าน เป็นต้น หรือทำให้เกิดการเชื่อมต่อองค์กรต่างๆ ในชุมชนเข้าด้วยกัน เช่น กลุ่มป่าชุมชน-กลุ่มสมุนไพร กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแปรรูปอาหาร หรือกลุ่มวัฒนธรรม-วัด-โรงเรียน เป็นต้น

การเชื่อมต่อองค์กรในชุมชนกับองค์กรภายนอกเป็นการระดมทุนทางสังคมจากภายนอกชุมชน ซึ่งมีความสำคัญกว่าการระดมเงินทุน เนื่องจากแต่ละองค์กรมีศักยภาพ (จุดแข็ง) ที่แตกต่างกัน ถ้าองค์กรชุมชนใดสามารถเชื่อมต่อกับองค์กรภายนอกได้ เช่น กลุ่มป่าชุมชน-กลุ่มสมุนไพร-คณะวนศาสตร์ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแปรรูปอาหาร กรมส่งเสริมการเกษตร สหกรณ์เลมอนฟาร์ม หรือกลุ่มวัฒนธรรม-วัด-โรงเรียน และมหาวิทยาลัยราชภัฏ

ย่อมช่วยให้ทุกฝ่ายมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น เพราะต่างฝ่ายก็มีศักยภาพที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กันและกัน

การรวมคนเป็นกลุ่มและการเชื่อมต่อองค์กรเป็นเครือข่ายสามารถกระทำได้หลายวิธี ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในแต่ละท้องถิ่น วิธีที่ได้รับความนิยม ได้แก่ การจัดเวที อาจเรียกว่าเวทีชาวบ้าน หรือเวทีประชาคม เป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคม แล้วนำประเด็นที่ชุมชนให้ความสนใจมาเป็นเครื่องมือในการรวมคนและการสืบค้นผู้นำ จิตวิญญาณ เช่น การเลี้ยงชีพ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหายาเสพติด การรักษาสุขภาพ พิธีกรรมและประเพณี คนตรีพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์ชุมชน เป็นต้น

เวทีหลายแห่งใช้ผู้นำในชุมชนเป็นเครื่องมือในการรวมคน อาจเป็นพระภิกษุ ครุ หมอพื้นบ้าน ผู้นำจิตวิญญาณด้านพิธีกรรม หรือผู้นำภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งผู้นำเหล่านี้มักเป็นผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งมีคุณธรรม ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน อดกลั้น และมีจิตใจอาสาสมัคร

ในบางกรณี องค์กรจากภายนอก โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน เข้าไปกระตุ้นให้คนในชุมชนรวมตัวกัน เช่น กรมการพัฒนาชุมชน และกรมส่งเสริมการเกษตร เข้าไปจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มอาชีพ องค์กรพัฒนาเอกชนกระตุ้นให้รวมตัวกันเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ส่วนภาคธุรกิจที่มีบทบาทเด่นชัด ได้แก่ บริษัทบางจากฯ ที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านรวมตัวกันทำธุรกิจค่าน้ำมัน เป็นต้น

การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนใช้คนเป็นทั้งปัจจัยและเป้าหมาย การเรียนรู้ ดังนั้น การรวมคนจึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด ถ้าใช้ความคิดเป็นเครื่องมือในการรวมคนจะสามารถรวมพลังใจของผู้นำจิตวิญญาณได้เป็นอย่างดี ทำให้ได้คนที่มีคุณภาพ มีพลัง และรวมตัวกันอย่างยั่งยืน ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานในขั้นต่อไป ประสบผลสำเร็จ

ถ้าการรวมคนใช้ผลประโยชน์เป็นตัวล่อ อาจได้คนจำนวนมากในระยะเวลานั้น แต่จะได้เฉพาะกายไม่ได้ใจ และมักได้คนที่ไม่มีคุณภาพ เป็นการรวมคนที่ไม่มีความยั่งยืน ซึ่งเป็นวิธีการที่หน่วยงานของรัฐส่วนใหญ่นิยมใช้ ซึ่งทำให้ระบบคิดของชุมชนในการพึ่งตนเองถูกทำลาย

6.2 ร่วมคิด มีวัตถุประสงค์เพื่อระดม “พลังความคิด” ให้รู้แจ้งแทงตลอด โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการระดมสมอง เพื่อระดมความคิด สร้างความเข้าใจร่วมกัน ปรับกระบวนการทัศน สร้างวิถีทัศนร่วม แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ วิเคราะห์ปัญหา และโอกาสอย่างรอบด้าน จัดลำดับความสำคัญของปัญหา (เรียนรู้อะไร) กำหนดแนวทางวิธีการ และแผนงานในการแก้ปัญหา (เรียนรู้อย่างไร เรียนรู้กับใคร เรียนรู้ที่ไหน)

6.3 ร่วมทำ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวม “พลังการจัดการ” ดำเนินงานตาม แผนงานที่กำหนด โดยใช้หลักสหกรณ์ ใช้การฝึกฝนจากการทดลองปฏิบัติ ใช้การปฏิบัติ ในพื้นที่จริง กิจกรรมจริง สถานการณ์จริง เสริมด้วยหลักการ ทฤษฎี เทคโนโลยี และระบบ การบริหารจัดการที่ดี ซึ่งการแบ่งบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบทางภาคีการพัฒนาต่างๆ อย่างเหมาะสม ย่อมทำให้การใช้ทรัพยากรเกิดประสิทธิผล

6.4 ร่วมสรุปบทเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้าง “พลังภูมิปัญญา” โดยเริ่มจาก การประเมินตนเอง และประเมินผลงาน โดยผ่านกระบวนการกลุ่มและเครือข่ายการเรียนรู้ ทำให้เกิดการเชื่อมต่อกันของความรู้ และประสบการณ์ นำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ขององค์กร จากนั้นเผยแพร่องค์ความรู้ผ่านสื่อต่างๆ (เอกสาร วิทยุ โทรทัศน์) ไปสู่องค์กร ชุมชนอื่นๆ

6.5 ร่วมรับผลจากการกระทำ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้าง “พลังปิติ” โดยการ ยกย่อง ชื่นชม และให้กำลังใจคนที่เสียสละและทำงานให้กับชุมชนและสังคม ทำให้เกิดความ ภาคภูมิใจและมีความสุขจากการทำงานร่วมกัน ส่วนผลจากการกระทำอาจได้รับในมิติที่ แตกต่างกัน เช่นสมาชิกองค์กรชุมชนได้รับผลทางด้านเศรษฐกิจ นักเรียนได้เรียนรู้ศักยภาพ ของท้องถิ่นซึ่งนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และการปฏิรูปการเรียนการสอน ในสถานศึกษา (ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์. เว็บไซต์. สืบค้นเมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2556. จาก http://www.banrainarao.com/column/learn_commu)

สรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนเป็นกระบวนการที่สำคัญและ เป็นประโยชน์ในการดำเนินการกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนหลายวัยในห้องเรียนของคน หลายวัย เพราะเกิดจากการรวมคนในชุมชน ให้ร่วมคิดร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียนและร่วมรับผล จากการกระทำ ซึ่งจะก่อให้เกิดความรัก เอื้ออาทรและการแบ่งปัน ร่วมสร้างสรรค์สังคมต่อไป

แนวคิด เรื่องห้องเรียนของคนหลายวัย

ศักดิ์พงศ์ หอมหวล (2551 : 46-47) ได้ให้แนวคิดว่า ห้องเรียนของคนหลายวัย : ห้องเรียนที่ยิ่งใหญ่ของชุมชนและสังคมไทย “พวกเราขังเขาไว้ในห้องเรียนของคนวัยเดียวกัน มากเกินไปหรือเปล่า ที่ซึ่งความจริงของชีวิตเขาจะต้องเรียนรู้ที่จะอยู่กับคนหลายวัยในสังคม” ที่เมื่อกำหนดได้ลงทำ นำเอาครู นักเรียน พ่อใหญ่ แม่ใหญ่ ไปเรียนรู้ร่วมกันที่ป่าใหญ่โลกจิกอย่าง ต่อเนื่อง เรียนวิชาเดินป่า เรียนวิชาหาเห็ด เรียนวิชาบวชต้นไม้ เรียนวิชาต้นไม้กินได้ เรียนวิชา ต้นไม้กินตาย เรียนวิชาซ้อ จะลำยามอยู่ป่า และอีกหลายวิชาที่เรียน รวมทั้งวางแผนที่จะเรียน

ร่วมกันต่อไป กระบวนการเรียนรู้บนฐานความจริงของชีวิต ดูเหมือนจะถูกกลืนหรืออาจจะถึงขั้นละทิ้งในโอกาสต่อไปในการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนที่โดยทั่วไปใช้ตัวหนังสือเป็นหลัก ไม่ได้ใช้ชีวิตจิตใจเป็นฐานคิดเพื่อออกแบบการเรียนรู้ หน้าที่ครูคือการเชื่อมโยงตัวเด็กกับตัวหนังสือเข้าหากัน สิ่งที่พวกเราพร้อมกันฝันว่าเด็กๆ ลูกหลาน ไทยจะอยู่ได้อย่างดีและมีสุข มันจึงเป็นแค่ฝันดังเช่นทุกวันนี้ แนวคิดห้องเรียนของคนหลายวัย ได้ให้ความสำคัญต่อการสานฝันให้เป็นจริงด้วยการรวมพลังผู้คนให้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน บนฐานของความเป็นจริงในชีวิต เราเชื่อว่าชีวิตคนเป็นๆ จะอยู่ด้วยการสมมุติไม่ได้ ต้องอยู่ด้วยความจริง นั่นคือการเรียนรู้ร่วมกันต้องนำไปสู่สิ่งที่ทุกคนคาดหวัง เป็นความคาดหวังที่จะทำชีวิตให้อยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งห้องเรียนของคนหลายวัยได้ให้โอกาสพ่อ แม่ ลูก พี่ น้อง ลุง ป้า น้า อา เพื่อน ของทุกๆ คนมาเรียนรู้ร่วมกัน โดยใช้ฐานการเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก

สรุปได้ว่า การเรียนในห้องเรียนของคนหลายวัย เป็นการเรียนที่ดีอีกวิธีหนึ่งที่เหมาะสมจะนำมาใช้ในสถานศึกษาทั่วประเทศ เพราะเป็นการเรียนที่ไม่เฉพาะในห้องเรียน และในวัยเดียวกันเท่านั้น เรื่องที่เรียนก็ไม่เฉพาะในสาระการเรียนรู้ที่กำหนดมาให้เท่านั้น แต่เป็นการเรียนทักษะชีวิต ความรู้ประสบการณ์ การพึ่งพาและแบ่งปัน เรียนรู้ร่วมกันของคนทุกวัยในชุมชน เรื่องที่จะเรียนผู้เรียนสามารถเลือกได้ จึงมีแนวความคิดว่าถ้าเรานำแนวคิดห้องเรียนของคนหลายวัย โดยนำออกมาอยู่ในพื้นที่สาธารณะในชุมชนซึ่งไม่เฉพาะในโรงเรียน ก็จะเกิดประโยชน์กับคนทุกช่วงวัยอย่างแท้จริง ผู้วิจัยจึงสนใจแนวคิดนี้และนำมาต่อยอดในพื้นที่สาธารณะในชุมชน ตำบลกำแพง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดต่อไป เพื่อให้เป็นห้องเรียนของคนหลายวัยในชุมชน และเป็นห้องเรียนที่ใหญ่ในชุมชนต่อไป

แนวคิดด้วยสังคมสีเขียว

สังคมสีเขียว : นวัตกรรมทางสังคมสู่การพัฒนาที่ทั่วถึงและยั่งยืน ในบริบทของประเทศไทยเป็นการพัฒนาที่มุ่งสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน โดยเน้นการผลิตและการบริโภคที่ไม่ส่งผลกระทบต่อหรือทำลายสิ่งแวดล้อม การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และมีการแบ่งปันผลประโยชน์และรับภาระต้นทุนของการพัฒนาอย่างเป็นธรรม รวมทั้งสร้างโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มอย่างทั่วถึง เพื่อความอยู่ดีมีสุขของคนในสังคมที่ครอบคลุมทั่วถึง (Inclusive Green Society)

กระบวนการพัฒนาสำคัญที่จะนำไปสู่สังคมสีเขียว ยุทธศาสตร์ในการพัฒนา ประกอบด้วยสังคมคุณภาพ เศรษฐกิจสีเขียวที่มีฐานกว้าง สร้างสรรค์ และโอกาสอย่างทั่วถึง รวมทั้ง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความยั่งยืน

การขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติ นวัตกรรมทางสังคม มีเป้าหมายทางสังคมเป็นเครื่องมือสำคัญที่สนับสนุนให้เกิดการบูรณาการจุดประสงค์ทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมไว้ด้วยกันเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีในบริบทของการพัฒนาสีเขียวโดยนวัตกรรมทางสังคมมี 3 ประเภท ได้แก่

1. นวัตกรรมที่เป็นการคิดริเริ่มในระดับรากหญ้าในการแก้ไขปัญหา ความต้องการพื้นฐานของสังคม เช่น การสร้างอาชีพให้ผู้ด้อยโอกาส
2. นวัตกรรมในการแก้ปัญหาเฉพาะพื้นที่และมีกลุ่มเป้าหมายในชุมชน เช่น การให้สินเชื่อรายย่อยระดับชุมชน การดูแลผู้สูงอายุในชุมชนโดยชุมชน
3. นวัตกรรมที่มุ่งหวังการเปลี่ยนค่านิยม ยุทธศาสตร์ และนโยบาย เช่น ความพยายามในการหยุดภาวะโลกร้อน ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น โครงการธนาคารขยะ เนื่องจากเป็นโครงการที่มีคุณค่าต่อสังคม โดยผู้นำขยะมาได้ค่าตอบแทน ชุมชนมีขยะลดลง รวมทั้งมีการปรับพฤติกรรมของคนให้มีการคัดแยกขยะ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2555 : 209 -214)

สรุปได้ว่า นวัตกรรมทางสังคมจะมีส่วนช่วยในการลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงผ่านเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และนำไปขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติเพื่อมุ่งสู่เป้าหมายสังคมสีเขียว ซึ่งหมายถึงการทำให้สังคมนั้นๆเป็นสังคมที่มีความเอื้ออาทร ใส่ใจ แบ่งปันพึ่งพากัน และร่วมรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า

แนวคิดด้วยนิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology)

1. แนวคิดเรื่อง นิเวศวัฒนธรรม

วัฒนธรรม ในภาษาไทยมาจากคำสองคำว่า “วัฒนธรรม” มาจาก วัฒน ในภาษาสันสกฤต หมายถึง ความเจริญความงอกงาม ส่วน ธรรม มาจากคำว่า ธรรม หมายถึง สภาพที่เป็นความจริง ความดี รวมความแล้ว “วัฒนธรรม หมายถึง สภาพที่แสดงถึงความเจริญงอกงามหรือความดีอันก่อให้เกิดความงอกงามที่เป็นระเบียบเรียบร้อย”

ความหมายของคำในภาษาอังกฤษคำว่า Culture : A Set of Ideas, Beliefs and Ways of Behaving. มาจากภาษาลาติน Cultura ซึ่งมีความหมายหลายอย่าง เช่น การเพาะปลูก การปลูกฝัง และการปลูกพืช

ความหมายของ วัฒนธรรมในทัศนะของนักวิชาการด้านต่างๆ เช่น พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้นิยามไว้ว่า “สิ่งที่ทำความเจริญให้แก่หมู่คณะ” เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน

วัฒนธรรม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น ในความสัมพันธ์ทางสังคม และแนวทางปฏิบัติที่ทำให้วัตถุ และกระบวนการผลิตขึ้นในแต่ละยุคสมัย จึงเกิดการผลิตซ้ำ ในยุคต่อๆ มาหลอมอยู่ด้วยกัน (บัญชา พุฒินานกุล. 2555 : 44-46)

วัฒนธรรม หมายถึง แบบแผนของการประพฤติปฏิบัติของผู้คนในสังคมที่ได้รับการสั่งสม จากรุ่นสู่รุ่นซึ่งแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความคิด สติปัญญา รวมทั้งระบบคุณธรรม ซึ่งสัญลักษณ์ที่แสดงออกอาจอยู่ในรูปแบบที่จับต้องได้ (เช่น ภาษา การแต่งกาย เทคโนโลยี ศิลปะ กิริยาท่าทาง) และรูปแบบที่จับต้องไม่ได้ (เช่น ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม) อย่างไรก็ตาม สัญลักษณ์ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เนื่องจากสิ่งที่จับต้องได้ มักมีความหมายหรือระบบคุณค่าอยู่เบื้องหลัง

วัฒนธรรมปรากฏในรูปแบบที่สัมผัสได้ (Tangible Culture) ซึ่งมีลักษณะเป็นวัตถุที่จับต้องได้ และวัฒนธรรมที่สัมผัสไม่ได้ (Intangible Culture) ซึ่งเป็นเรื่องของจิตใจ สำหรับองค์การยูเนสโก ได้จำแนกเป็น 5 สาขา คือ สาขามนุษยศาสตร์ สาขาศิลปะ สาขาการช่างฝีมือ สาขาคหกรรมศิลป์ และสาขากีฬาและนันทนาการ ซึ่งทั้ง 5 ประการมีทั้งที่เป็นวัตถุและจิตใจ ปัจจุบันกระทรวงวัฒนธรรม จำแนกวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ ซึ่งสามารถจับต้องได้ วัฒนธรรมทาง จิตใจ ที่ไม่สามารถจับต้องได้ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม นอกจากนี้วัฒนธรรมยังปรากฏใน รูปแบบของวัฒนธรรมที่เป็นมรดก (Heritage Culture) วัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิต (Living Culture) และวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์ (Creative Culture) ซึ่งในแต่ละประเภทสามารถปรากฏได้ทั้งในลักษณะที่สัมผัสได้ (Tangible Culture) และสัมผัสไม่ได้ (Intangible Culture)

การเกิดวัฒนธรรมมีสาเหตุมาจากความต้องการของมนุษย์ 3 ประการ คือ ความต้องการที่จะได้รับการตอบสนองทางชีววิทยา (Biological Needs) ความต้องการทางสังคม (Social Needs) และความต้องการทาง จิตใจ (Psychological Needs) พัฒนาการของการเกิดวัฒนธรรม เริ่มต้นที่ความต้องการขั้นพื้นฐาน ไปสู่ความต้องการชีวิตที่ดีขึ้น จนกระทั่ง

เป็นความต้องการขั้นสูงสุด คือ ความต้องการเสถียรภาพและความมั่นคง การตอบสนองความต้องการระดับแรกเป็นการตอบสนองในระดับปัจจัย 4 เมื่อความต้องการสูงขึ้น การตอบสนองจะอยู่ในรูปของวัฒนธรรม และเมื่อความต้องการสูงไปจนถึงเสถียรภาพ ความมั่นคงจะพัฒนาการตอบสนองไปสู่สถาบันทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม สังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่คู่กัน หากสังคมเปลี่ยนวัฒนธรรมจะเปลี่ยนไปด้วย เช่นเดียวกันเมื่อวัฒนธรรมเปลี่ยนสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปด้วย การเปลี่ยนแปลงทางสังคมสามารถเกิดได้แบบค่อยเป็นค่อยไป หรือเปลี่ยนแปลงแบบฉับพลัน ขอบเขตของการเปลี่ยนแปลงอาจเปลี่ยนแปลงได้ทั้งระดับจุลภาค ซึ่งเกิดในวงแคบ และระดับ มหภาค ซึ่งเกิดขึ้นในวงกว้าง สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้ทั้งจากการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและความต้องการของมนุษย์ รวมทั้งจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางสังคม การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ความรู้ที่ก้าวหน้าและเทคโนโลยีที่ทันสมัย นโยบายหรือความประสงค์ของผู้ปกครอง ด้วยเหตุปัจจัยต่างๆ ก่อให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุจะได้รับการยอมรับง่ายกว่าวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอาจก่อให้เกิดความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Cultural Lag) อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงแต่ละประเภทไม่ได้สัดส่วน ซึ่งอาจก่อให้เกิดความไม่เข้าใจกันระหว่างคนรุ่นหนึ่งกับคนอีกรุ่นหนึ่งได้ ซึ่งเรียกว่า ช่องว่างทางวัฒนธรรม (Culture Gap)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมส่งผลกระทบต่อมนุษย์และสังคมทั้งในด้านบวกและด้านลบ สำหรับในด้านบวกก่อให้เกิดความสะดวกสบาย เช่น สิ่งประดิษฐ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ต่างๆ ส่วนด้านลบ ทำให้เกิดความล่าช้าทางวัฒนธรรมขึ้นได้ หากอัตราการเปลี่ยนแปลงระหว่างวัฒนธรรมทางวัตถุกับวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุไม่สมดุล (สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงวัฒนธรรม. 2549 : ก-ข)

2. ทฤษฎีนิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology Theory)

ทฤษฎีนิเวศวัฒนธรรม ได้กล่าวถึงปฏิกริยาตอบโต้ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่ง Steward, Vayda and Rappaport. (1949 : 12-15 อ้างถึงใน นิชพรธณ วรรณศิริ. 2540 : 124-126) ซึ่งเป็นนักนิเวศวิทยาที่ให้ความสนใจในเรื่องธรรมชาติเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ แต่ธรรมชาติในสิ่งแวดล้อมซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมนั้นต้องแยกออกจากธรรมชาติในทางชีวภาพของมนุษย์ เพราะเป็นธรรมชาติต่างชนิดกัน อีกทั้งร่างกายของมนุษย์นั้นสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างยิ่ง เพราะวาระบบความคิด ได้แก่ สมอง หัวใจ ต่อมต่างๆ

เป็นต้น เป็นระบบธรรมชาติในร่างกายของมนุษย์ ระบบความคิดเป็นอย่างไรอยู่ที่ระบบร่างกาย โดยส่วนรวมจะเป็นอย่างไรด้วยร่างกายปรกติ ระบบความคิดปรกติ ผลของความคิดก็ปรกติ ระบบความคิดจะตอบสนองกับระบบธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นตัวบงการความคิด แต่ถ้าร่างกาย ผิดปรกติ ระบบความคิดก็จะทำงานไม่สะดวก ไม่คล่องตัวหรือบกพร่อง ต่อให้ได้รับความสำเร็จ เพียงไรหรือมีพฤติกรรมดีหรือไม่ดีเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับร่างกายของตนเอง ถ้ามนุษย์มียีนส์ (Gene) จะทำให้สมองดีคิดดีและเจริญเร็ว เป็นต้น ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงครึ่งเดียวยังไม่จบ ขบวนการ ยังต้องมีธรรมชาติทางสิ่งแวดล้อมมาบงการอีกส่วนหนึ่งด้วย มิฉะนั้นระบบความคิด ดีเพียงใดหากไม่มีสิ่งแวดล้อม มากระตุ้นความคิดก็ไม่ทำอะไรให้คิดเช่นกัน ในธรรมชาติ เดียวกันถ้าระบบร่างกาย แตกต่างกันหรือ ยีนส์แตกต่างกัน เช่น คนหนึ่งยีนส์ดี อีกคนหนึ่งไม่ดี หรือ ใจ คนทั้งสองนั้น ก็คิดได้ไม่เท่ากันในสิ่งแวดล้อมเดียวกันคนจึงเจริญ ไม่เท่ากัน เป็นต้น เมื่อคนเจริญเติบโตขึ้น ก็จะไปจัดสรรปรุงแต่งธรรมชาติให้ดีขึ้นเพื่อให้ความสะดวกสบาย ในการดำรงอยู่ของมนุษย์ (นิยพรรณ วรณศิริ. 2540 : 124-126)

แนวความคิดในเรื่องนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม มีผู้ให้คำนิยาม นิเวศวิทยาว่าเป็น การปรับตัวเข้าหากันระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ การปรับตัวของมนุษย์นั้นต่างจากสัตว์ตรงที่ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม นิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม คือ การศึกษาถึงการปรับตัว หรือ ความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การศึกษาวัฒนธรรม คือ การวิเคราะห์ระบบนิเวศวิทยาของสังคมเพื่อค้นหาลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมแต่ละแห่ง ถึงแม้ว่าหลักนิเวศวิทยาเป็นองค์ประกอบสำคัญของสถาบันทางสังคม แต่ก็รู้ดีว่าไม่มีใคร สามารถอธิบายองค์ประกอบทางวัฒนธรรมได้หมดทุกด้าน ด้วยแนวคิดทางการปรับตัว ทางนิเวศวิทยา นอกจากนี้ ยังขึ้นอยู่กับความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมของแต่ละแห่งอีกด้วย ทั้งนี้สิ่งแวดล้อมมีผลต่อความแตกต่างในการปรับตัวของวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ในสิ่งแวดล้อมที่เหมือนกันจะแสดงรูปแบบของพัฒนาการที่เหมือนกัน การศึกษาวิวัฒนาการ สายเดี่ยว (Unilinear) เพราะวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปท่ามกลางปัจจัยหรือ ตัวแปรภายนอกมากมาย ดังเช่นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาตินั่นเอง อีกทั้งข้อแตกต่างระหว่าง สังคมเรียบง่ายกับสังคมซับซ้อน โดยระบบของสังคมที่ซับซ้อนนั้นประกอบด้วยส่วนต่างๆ อย่างหลากหลายและต่างไปจากสังคมแบบง่าย ๆ ระบบที่ต่างกันนี้ ถูกนำมาเป็นปัจจัยของการ ปรับตัวที่ต่างกัน แนวคิดในเรื่องวัฒนธรรมได้รับอิทธิพลมาจาก Alfred and Kroeber. (1999 : 14-15 อ้างถึงใน นิยพรรณ วรณศิริ. 2540 : 124-126) แต่อาจถูกมองว่าเป็นแนวความคิดที่ ได้รับมาจาก Franz. (2007 : 17 อ้างถึงใน นิยพรรณ วรณศิริ. 2540 : 124-126) ในเรื่องเกี่ยวกับ

สิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อวิวัฒนาการของวัฒนธรรมโดยสิ่งแวดล้อมคือตัวการในการกำหนด วัฒนธรรมซึ่งวัฒนธรรมมีรูปแบบหลากหลายเพราะเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมต่างกัน วัฒนธรรมแบบหนึ่งอาจปรับตัวได้ดีแบบหนึ่งและไม่ได้ถูกสิ่งแวดล้อมจำกัดอยู่เพียงระดับใด ระดับหนึ่งเท่านั้น มันจะวิวัฒนาการไปได้ในลำดับที่สูงกว่า ดีกว่า โดยการสนับสนุนของ สิ่งแวดล้อมที่ดีกว่าอีกด้วย แนวคิดในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับสิ่งแวดล้อม เป็นการขยายกรอบความคิด ในเรื่องนิเวศวิทยา ความคิดด้านนิเวศวิทยาจะอธิบายสังคม ที่ซับซ้อนได้น้อยกว่าเดิมเพราะในสังคมที่มีความเจริญจะเป็นอิสระ

จากการควบคุมของสิ่งแวดล้อม ในช่วงปี ค.ศ. 1930 งานด้านนิเวศวิทยา วัฒนธรรมได้รับการพัฒนาในหลาย ๆ แง่มุม เป็นการโต้ตอบกับแนวความคิดที่ว่าวัฒนธรรม มีลักษณะรวมของทุกสิ่งทุกอย่าง ดังนั้น แนวคิดทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม อาจสรุปได้ว่า คนที่มีธรรมชาติทางระบบความคิดดี (หมายถึงธรรมชาติในร่างกาย) สามารถปรับสิ่งแวดล้อมให้มา เป็นวัฒนธรรมได้ดีในขณะที่เดียวกันสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดีจะส่งเสริมให้ความคิดของคน ดีขึ้นและสามารถสร้างวัฒนธรรมที่ดีขึ้น ทฤษฎีนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรมจึงเป็นความสัมพันธ์ สองทางและสวนทางระหว่างคนกับธรรมชาติและธรรมชาติกับวัฒนธรรม (นิยพรรณ วรณศิริ. 2540 : 124 - 126)

สรุปได้ว่า ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม เป็นการศึกษการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยเน้น ถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่เป็นตัวกำหนดวิวัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรม โครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. ความหมายของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา (Wisdom) เป็นคำที่นิยมใช้กันในหมู่นักวิชาการนักการศึกษาได้ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญา ไว้หลายระดับและหลายท่านด้วยกัน มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาที่สอดคล้องกัน และความหมายคล้ายคลึงกัน ดังนี้

“ภูมิปัญญา เป็นองค์ความรู้ ประสบการณ์ที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีต ในการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นซึ่งได้ผ่านการคิด การปรับปรุง เปลี่ยนแปลงและใช้แก้ปัญหาจนได้แนวทางที่เหมาะสม” พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 เนื่องใน

วโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 75 พระพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2545 (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. 2548 : 149)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542 : 821) และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 45) ได้กล่าวถึง “ภูมิปัญญา” ว่า ความรู้ (Knowledge) ความรู้ของท้องถิ่น พื้นความรู้ความสามารถ องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ และถ่ายทอดสืบกันมา เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิต และสอดคล้องกับ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2548 : 149) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน ซึ่งได้เรียนรู้มาจากพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ญาติพี่น้อง หรือผู้มีความรู้ในหมู่บ้านในท้องถิ่นต่างๆ ความรู้เหล่านี้เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตเป็นแนวทาง หลักเกณฑ์ วิธีปฏิบัติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ความสัมพันธ์กับคนอื่น ความสัมพันธ์กับผู้ล่วงลับไปแล้ว กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และกับธรรมชาติ

จากการศึกษาดังกล่าวสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ของคนในหมู่บ้านในท้องถิ่น อันเป็นศักยภาพหรือความสามารถ วิธีการ เครื่องมือเพื่อใช้ในการป้องกันและแก้ปัญหาการดำรงชีวิตให้บุคคลในท้องถิ่นมีความสงบสุขและอยู่รอดปลอดภัย โดยความรู้ ความคิด ความเชื่อที่ท้องถิ่นได้สั่งสมและสืบทอดต่อกันมา ด้วยการเรียนรู้มาจากปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้อง หรือผู้มีความรู้ในหมู่บ้านในท้องถิ่นต่างๆ และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน

2. ความสำคัญของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาได้ถูกกล่าวขานเมื่อประเทศเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจนโยบายของการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ มีการเชื่อมโยงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านได้ถูกละเลยมาเป็นเวลานานเพราะผลจากการพัฒนาที่ผ่านมาทำให้ประชาชนในประเทศได้บทรเรียนเมื่อสังคมเกิดปัญหาแล้วเราไม่สามารถปรับตัวเองได้ แก้ปัญหาด้วยตนเองไม่ได้ เนื่องจากในอดีต ความรู้ ทักษะ ที่นำมาใช้เป็นความรู้สากลแต่เพียงอย่างเดียว จึงมีหลายหน่วยงานที่ให้ ความสำคัญของภูมิปัญญาในฐานะเป็นรากเหง้าของความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่น ความสำคัญของภูมิปัญญาว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรม เป็นทุนทางสังคม เป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554 : 48) ได้กล่าวไว้ว่า เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาตามยุทธศาสตร์ การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีการพัฒนาองค์ความรู้ของท้องถิ่น

ทั้งจากผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เรียนรู้ร่วมกันทุกวัย มีการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้สมัยใหม่ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ได้

ประเวศ วะสี (2547 : 51-52 อ้างถึงใน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. 2548 : 20)

ได้ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะเด่นที่ความเป็นบูรณาการ มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้ง และเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม และภูมิปัญญาเป็นยุทธศาสตร์ของการสร้างความรู้ใหม่ เป็นการสร้างความเข้มแข็งทางปัญญาของชาติ เพื่อให้สังคมไทยเกิดภูมิคุ้มกันต่ออิทธิพลที่มาจากภายนอก

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2539 : 117 อ้างถึงใน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. 2548 : 21)

ได้ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญา เป็น “ความคิด ความเชื่อความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและการดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา” จัดภูมิปัญญาเป็นหมวดหมู่ ดังนี้ ภูมิปัญญาในการดำรงชีพ เช่น เหมืองฝาย การขุดตระพัง การสร้างบ้านเรือน ภูมิปัญญาในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคน ในสังคม เช่น การผูกเสี่ยว การเป็นเกลอ ระบบคุณค่าหรือความเชื่อ เช่น กำเนิดมนุษย์ การถือผี ขวัญ ภูมิปัญญาด้านการรักษาความป่วยไข้ เช่น สมุนไพร ยาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาด้านการสร้างสรรค์ เช่น วรรณกรรม หนังสือก้อม หัตถกรรม ผญา ภาษิต การละเล่น

สถานะของภูมิปัญญา ได้แก่ 1) อุดมการณ์การพัฒนาที่มีกระบวนการทัศน์ที่ก่อให้เกิดจุดเปลี่ยนของการพัฒนา ทำให้การพัฒนาชนบทหันเหออกจากการพัฒนากระแสหลัก ไม่มุ่งเน้นการพัฒนาที่เพิ่มพูนมูลค่าทางเศรษฐกิจ และนิยามบทบาทของนักพัฒนาในฐานะผู้เรียนรู้ และถอดรหัสความรู้ที่ชาวบ้านสั่งสมมาออกมาเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติการ 2) องค์ความรู้ว่าด้วยวิถีชีวิตของชาวบ้าน ที่ได้มีการสั่งสมและสร้างขึ้นจากสติปัญญาและประสบการณ์ เพื่อแก้ปัญหาในการมีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนด้วยกัน เป็นองค์ความรู้ที่สร้างความภาคภูมิใจให้คนที่ด้อยอำนาจและเป็นยุทธศาสตร์ในการต่อรองกับกระแสโลกาภิวัตน์และสร้างความเข้มแข็งทางปัญญาให้สังคมโดยรวม และ 3) ภารกิจด้านการศึกษาและวัฒนธรรมของรัฐ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. 2548 : 20 - 21)

3. ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญา มี 3 ลักษณะ คือ

3.1 เป็นความรู้ที่เป็นคุณธรรม สอนให้คนเป็นคนดี สอนให้เด็กเคารพผู้ใหญ่ มีความกตัญญู รู้คุณพ่อแม่และผู้มีพระคุณ มีความเอื้ออาทรต่อคนอื่น รู้จักช่วยเหลือแบ่งปัน ขี้วอกของตน

3.2 เป็นความรู้ที่สอนให้เคารพธรรมชาติรู้จักพึ่งพาอาศัยธรรมชาติโดยไม่ทำลาย ให้เคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์และบุคคลผู้ล่วงลับไปแล้ว

3.3 ความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดมาให้

4. รูปแบบการนำภูมิปัญญามาใช้

4.1 ด้านความคิดและการแสดงออก การเข้าใจภูมิปัญญาชาวบ้านต้องเข้าใจ ความคิดของชาวบ้านเกี่ยวกับโลก หรือที่เรียกว่า “โลกทัศน์” และเกี่ยวกับชีวิต หรือที่เรียกว่า “ชีวิตทัศน์”

4.2 ด้านการทำมาหากิน วิถีชีวิตของคนสมัยก่อนเรียบง่ายกว่าทุกวันนี้ เนื่องจาก อาศัยธรรมชาติและแรงงานเป็นหลักในการทำมาหากิน โดยนำความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาสืบทอด จากบรรพบุรุษมาใช้

4.3 การอยู่ร่วมกันในสังคม ชุมชนชนบทดั้งเดิมส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้อง ไม่กี่ตระกูลที่อพยพย้ายถิ่นมาอยู่ร่วมกัน หรือสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกันจนนับญาติ กันได้ทั้งชุมชน มีคนเฒ่าคนแก่ที่ชาวบ้านเคารพนับถือเป็นผู้ที่มีความเคร่งครัดในหลักเกณฑ์ และวิถีการดำเนินชีวิต ให้คำปรึกษาแนะนำ ตัดสิน ใกล้เคียงหากเกิดความขัดแย้ง และช่วย แก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น การพึ่งพาอาศัยกันยามเจ็บป่วย การช่วยเหลือกัน การถ่ายทอดวิชา ความรู้ต่างๆ

4.4 ระบบคุณค่า ความเชื่อในกฎเกณฑ์ประเพณีเป็นระเบียบทางสังคมของ ชุมชนดั้งเดิมและเป็นรากฐานของระบบคุณค่าต่างๆ เช่น ความกตัญญูรู้คุณต่อพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา และยาย ความเมตตาอาทรต่อผู้อื่น ความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในธรรมชาติรอบตัว และในสากล (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. 2548 : 150-152)

สรุปความสำคัญของภูมิปัญญาได้ว่า ภูมิปัญญา เป็นพลวัตของชุมชน ในมิติ ทางวัฒนธรรม เป็นพลังทางสังคม เป็นรากเหง้าของความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่น เป็นแนวทางการ ประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์ และ ความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน ซึ่งเรียนรู้มาจากพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ญาติพี่น้อง หรือผู้ที่มีความรู้ ในหมู่บ้านในท้องถิ่นต่างๆ ความรู้เหล่านี้เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เป็นแนวทาง หลักเกณฑ์ วิธีปฏิบัติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ความสัมพันธ์กับคนอื่น ความสัมพันธ์กับผู้ล่วงลับไปแล้ว กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และกับธรรมชาติ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. 2548 : 149)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิดของ ประเวศ วะสี (2549 : 21 อ้างถึงใน ศูนย์มานุษยวิทยา สิรินคร. 2548 : 76) เป็นกระแสนอย่างหนึ่งในยุค โลกาภิวัตน์ (Globalization) อันเป็นยุคที่มีการ เคลื่อนย้ายถ่ายเทและเชื่อมโยงถึงกันของคน ข้อมูลข่าวสาร การเดินทาง และการติดต่อค้าขาย แต่ในขณะที่เดียวกันก็จะเกิดสิ่งที่เรียกว่า Localization ซึ่งเป็นกระบวนการหวนกลับมา วัฒนธรรมของเผ่าพันธุ์ต่างๆ (ศูนย์มานุษยวิทยา สิรินคร. 2548 : 76)

4.4.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีลักษณะสำคัญ คือ

- 1) มีความจำเพาะกับท้องถิ่น
- 2) มีความเชื่อมโยงบูรณาการสูง
- 3) มีความเคารพผู้อาวุโส

4.4.2 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น จำแนกออกเป็น 10 ลักษณะ ดังนี้

- 1) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา
- 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม
- 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน
- 4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับอาหารและผักพื้นบ้าน
- 5) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน
- 6) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม
- 7) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน
- 8) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน
- 9) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการประดิษฐ์กรรม
- 10) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

(นุจรี ใจประนบ และบัญชา พุฒินานกุล. 2555 : 85-98)

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ความสามารถของคนในท้องถิ่นที่สั่งสมมาจากประสบการณ์ชีวิตของบรรพบุรุษและถ่ายทอดสืบต่อกันมา ในด้านความคิดและการแสดงออก การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในสังคม และระบบคุณค่า ความเชื่อในกฎเกณฑ์ประเพณีที่เป็นระเบียบทางสังคมดั้งเดิม

ชีวิตคนไทยในสองทศวรรษของการพัฒนา

ในอดีตที่ผ่านมาของสังคมไทยมีบ้านเป็นที่พึ่งพิงอาศัยของผู้คน สิ่งสำคัญ คือ ภายในบ้านจะมีคนอยู่ร่วมกันมาก ทั้งปู่ย่า พ่อแม่ ลุงป้า น้าอา ลูกหลาน ภายในบ้านจึงมี

บรรยากาศที่อบอุ่น เกื้อหนุนช่วยเหลือกัน ปัจจุบันได้เริ่มสูญหายไปจากสังคมไทยมากขึ้น ในชนบทเกิดปรากฏการณ์คนชรากับเด็กเล็กๆ ใช้ชีวิตร่วมกัน โดยพ่อแม่เด็กย้ายถิ่นไปทำงานต่างเมืองหรือบ้านของคนเมืองก็เป็นบ้านที่มีเพียงพ่อแม่ลูกอยู่กันตามลำพัง (สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ. 2556 : 9)

1. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือนไทย

สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ. (2556 : 12-20) ได้ให้ข้อมูลในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาว่า จำนวนครัวเรือนไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ขนาดของครัวเรือนมีขนาดเล็กลง ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยคนเดียวมีมากขึ้น เด็กเกิดน้อยลง ผู้สูงอายุอยู่ด้วยกันตามลำพังมากขึ้น ครัวเรือนที่พ่อแม่ ลูกอยู่ด้วยกันมีน้อยลง แต่ครอบครัวแบบไม่มีบุตร อยู่คนเดียว และเด็กอยู่กับปู่ ย่า ตา ยาย มีมากขึ้น จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวครัวเรือนไทยได้แบ่งประเภทของครัวเรือนไทย เป็น 6 ประเภท ได้แก่

- 1.1 ครัวเรือนอยู่คนเดียว หมายถึง ครัวเรือนที่มีผู้อาศัยอยู่ลำพังเพียงคนเดียว
- 1.2 ครัวเรือนอยู่กับเพื่อนหรือญาติ หมายถึง ครัวเรือนที่มีผู้อาศัยอยู่กับบุคคลอื่นที่มีใช้สามีและภรรยา หรือ ญาติ พี่น้องของตนเอง โดยบุคคลที่อาศัยอยู่ด้วยกันถือเป็นบุคคลอื่นนอกครอบครัว
- 1.3 ครัวเรือน 1 รุ่น หมายถึง สามีและภรรยา (หรือ) สามีและภรรยา และคนนอก หรือญาติพี่น้อง หรือเพื่อน
- 1.4 ครัวเรือน 2 รุ่น หมายถึง พ่อ แม่ ลูก (หรือ) พ่อ แม่ ลูก และคนนอก (หรือ) พ่อ ลูก (หรือ) พ่อ ลูก และคนนอก (หรือ) แม่ ลูก (หรือ) แม่ ลูก และคนนอก
- 1.5 ครัวเรือน 3 รุ่น หมายถึง พ่อ แม่ ลูก หลาน (หรือ) พ่อ แม่ ลูก หลานและคนนอก (หรือ) พ่อ ลูก หลาน (หรือ) พ่อ ลูก หลาน และคนนอก (หรือ) แม่ ลูก หลาน (หรือ) แม่ ลูก หลาน และ คนนอก
- 1.6 ครัวเรือนแห่วงกลาง หมายถึง ปู่ ย่า ตา ยาย และ หลาน (หรือ) ปู่ ย่า ตา ยาย หลานและคนนอก (หรือ) ทวด ปู่ ย่า ตา ยาย และหลาน (หรือ) ทวด ปู่ ย่า ตา ยาย หลาน และคนนอก

ครัวเรือนที่มีเฉพาะเด็กและผู้สูงอายุ หมายถึง ครัวเรือนที่มีสมาชิกในครัวเรือนเป็นเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีและผู้สูงอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไปอยู่ร่วมกันเท่านั้น (สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ. 2556 : 12-20)

สังคมกำลังเปลี่ยนแปลงพ่อแม่ไม่เวลาดูแลบุตรหลาน ปู่ย่า ตายาย ญาติพี่น้อง โรงเรียนและวัดก็ไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึง ทำให้เด็กขาดรักและความอบอุ่น เกิดช่องว่างระหว่างวัย เป็นสถานการณ์วิกฤตของครอบครัวไทยและเด็กไทยในปัจจุบัน ถ้าไม่หาแนวทางหรือวิธีดูแลเด็กและครอบครัวให้เข้มแข็ง เด็กจะเป็นเด็กมีปัญหาและสังคมก็จะเกิดปัญหา (สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ. 2556 : 15-21)

จากการศึกษาชีวิตคนไทยในสองทศวรรษของการพัฒนา สรุปได้ว่า

1. เด็กไทยมีโอกาสอยู่กับพ่อแม่น้อยลง โดยเฉพาะเด็กในครัวเรือนยากจน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549-2552 มีครัวเรือนที่เด็กอยู่ร่วมกับพ่อแม่พร้อมหน้ากันหรืออาศัยอยู่กับพ่อหรือแม่ คนใดคนหนึ่งร้อยละ 81 เด็กอาศัยอยู่กับพ่อและแม่ร้อยละ 62 เด็กอาศัยอยู่กับญาติร้อยละ 21 และเด็กอาศัยอยู่กับแม่เลี้ยงเดี่ยวร้อยละ 14 ครอบครัวที่อยู่ในเมืองเด็กมีโอกาสอยู่กับพ่อแม่มากกว่าชนบท (สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ. 2556 : 24)
2. เด็กที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่แต่อยู่กับคนอื่นในต่างจังหวัด อาจเผชิญกับความเครียดหลายด้าน เช่น ความเครียดด้านการออกเที่ยวกลางคืน การสูบบุหรี่ การดูลิขิไม่เหมาะสมและการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร
3. ครัวเรือนไทยมีบุตรหลานลดลง คนแก่อายุยืนยาวขึ้น คนที่อยู่ในวัยทำงานมีส่วนลดลง รุ่นลูกรุ่นหลานของเรามีภาระในการดูแลญาติสูงอายุมากขึ้นและนานขึ้น
4. ฐานะทางเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของครัวเรือนไทย คนไทยมีสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มมากขึ้น เช่น โทรทัศน์ โทรศัพท์มือถือ มีไฟฟ้า และน้ำประปาใช้แต่คนจำนวนมากยังไม่มีเงินออม คนไทยมีความยากจนลดลงแต่ความยากจนกระจุกอยู่ที่ครอบครัวแอ่งกลางและครอบครัว 3 รุ่นมากกว่ากลุ่มอื่น ครัวเรือนที่ยากจนที่สุดคือกลุ่มที่ผู้สูงอายุอยู่กับเด็ก เนื่องจากทั้งเด็กและผู้สูงอายุเป็นวัยที่ต้องการการเกื้อหนุนและดูแล หรือที่เรียกว่า วัยพึ่งพิง
5. การพึ่งพิงซึ่งกันและกัน สมาชิกรุ่นใหม่ของไทยก้าวออกจากภาคเกษตร ทำให้การพึ่งพิงทุนและแรงงานเพื่อการผลิตในครัวเรือนลดลงแต่ครัวเรือนไทยยังมีการพึ่งพิงกัน ใน 3 ด้านคือ ด้านการประหยัทรายจ่ายต่อหัว ด้านการดูแลซึ่งกันและกัน และด้านการส่งเงินโอนระหว่างครัวเรือน (สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ. 2556 : 118-124)

สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของครัวเรือนในสังคมไทยปัจจุบันมีแนวโน้มเกิดเป็นครัวเรือนอยู่คนเดียว ครัวเรือน 1 รุ่นและเกิดครอบครัวแอ่งกลางเพิ่มมากขึ้นส่งผลต่อสถานะความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว เกิดช่องว่างระหว่างวัยมากขึ้น ดังนั้นถ้ามีพื้นที่ให้คนทุกวัยได้มีกิจกรรมเรียนรู้ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์กัน ทุกคนได้มีโอกาสนำเสนอแนวคิด ร่วมคิด ร่วมทำ

จะทำให้สัมพันธภาพในครอบครัวจะดีขึ้น ชุมชนและสังคมเข้มแข็ง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จึงเกิดกระบวนการห้องเรียนของคนหลายวัยขึ้นซึ่งคาดว่าจะรับตามนโยบายทางนโยบายจรรโลงระบบคุณค่าของการช่วยเหลือซึ่งพากันในครอบครัว เพื่อช่วยแบ่งเบาภาษีสวัสดิการ และนโยบายเพิ่มโอกาสด้านการศึกษาเพื่อฟูมฟักทุนมนุษย์ในเด็กที่มีผลต่อการเรียนและการดำเนินชีวิตในสังคมและนโยบายการศึกษาที่มุ่งเน้นคุณภาพมากกว่าปริมาณต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรม

1. ความหมายของนวัตกรรม

Drucker. (1985 : 254 อ้างถึงใน สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ. 2555 : 2) นิยามนวัตกรรม ในมุมมองของผู้ประกอบการว่าเป็นเครื่องมือเฉพาะสำหรับผู้ประกอบการในการแสวงหาผลประโยชน์และโอกาสจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เพื่อสร้างธุรกิจและบริการที่แตกต่างจากคู่แข่ง

Hughers. (1987 : 14 อ้างถึงใน สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ. 2555 : 2) ให้ความหมายนวัตกรรมว่า เป็นการนำเอาวิธีการใหม่ๆ มาใช้หลังจากที่ได้ผ่านการทดลองหรือการพัฒนาเป็นลำดับ โดยเริ่มตั้งแต่การคิดค้นและพัฒนา ซึ่งอาจมีการทดลองปฏิบัติก่อนแล้วจึงนำไปปฏิบัติจริง ซึ่งแตกต่างไปจากวิธีเดิมที่เคยปฏิบัติมา

Rogers. (1995 : 34 อ้างถึงใน สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ. 2555 : 2) กล่าวว่า นวัตกรรม หมายถึง ความคิด การปฏิบัติ หรือเป็นสิ่งใหม่

Betje. (1998 : 154 อ้างถึงใน สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ. 2555 : 2) นิยาม “นวัตกรรม” ว่าหมายถึง สิ่งใหม่ที่ถูกนำมาใช้ในธุรกิจการผลิต การจำหน่าย รวมถึงการบริโภคสินค้าและบริการต่างๆ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ระบุว่า “นวัตกรรม” เป็นคำนาม หมายถึง สิ่งที่ทำขึ้นใหม่หรือแปลกจากเดิม ซึ่งอาจจะเป็นความคิด วิธีการ หรืออุปกรณ์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2545 ระบุว่า “นวัตกรรม” มีที่มาจากคำว่า “นว+กรรม” ซึ่ง “นว” แปลว่า ใหม่ “กรรม” หมายถึง การกระทำ หรือ กระทำ ดังนั้น “นวัตกรรม” หมายถึง การกระทำ แนวคิด หรือวิธีการใหม่ๆ ที่นำมาใช้เพื่อปรับปรุงงาน หรือเพิ่มประสิทธิภาพให้ดียิ่งขึ้น

สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (2546 : 5) ให้คำจำกัดความ “นวัตกรรม” คือ สิ่งใหม่ที่เกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคม

สรุปความหมายของ “นวัตกรรม” ในงานวิจัยนี้ว่า แนวคิดใหม่ วิธีการหรือกระบวนการใหม่ๆ ที่นำมาใช้ในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้เพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลง และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม ชุมชน และท้องถิ่น

2. รูปแบบของนวัตกรรม

สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (2555: 3-5) ได้แบ่งรูปแบบของนวัตกรรม (Forms of Innovation) ตามวัตถุประสงค์การนำไปใช้ แบ่งเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่

2.1 นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ (Product Innovation) คือ นวัตกรรมในรูปของสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ โดยเฉพาะสินค้าอุปโภคบริโภค

2.2 นวัตกรรมบริการ (Service Innovation) เป็นรูปแบบการใช้นวัตกรรมที่ไม่สามารถมองเห็น ได้อย่างชัดเจน เช่น กรณีนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้ นวัตกรรมบริการโดยส่วนใหญ่มักจะอยู่ในรูปวิธีการใหม่ในการให้บริการลูกค้าหรือผู้บริโภค

2.3 นวัตกรรมกระบวนการ (Process Innovation) เป็นรูปแบบการใช้นวัตกรรมที่ไม่สามารถมองเห็น ได้อย่างชัดเจน เพราะเป็นการปรับเปลี่ยนแนวทางกระบวนการหรือวิธีการในรูปแบบที่แตกต่าง ไปจากเดิม

3. ประเภทของนวัตกรรม

สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (2555 : 3-5) ได้แบ่งประเภทของนวัตกรรม เป็น 4 ประเภท ตามระดับความใหม่ขององค์ประกอบ (Component) หรือระบบ (System) ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

3.1 Incremental Innovation เป็นการปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่แล้วให้มีคุณภาพดีขึ้น หรือปรับปรุงให้เกิดประสิทธิภาพสูงขึ้น โดยการพัฒนาองค์ประกอบของสิ่งๆ นั้น อย่างไรก็ตาม การพัฒนาองค์ประกอบดังกล่าว เป็นเพียงแต่การปรับปรุงองค์ประกอบเท่านั้น

3.2 Modular Innovation เป็นการนำองค์ประกอบใหม่มาใช้ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงระบบการทำงานโดยรวมที่ใช้อยู่เดิม

3.3 Architectural Innovation เป็นการปรับปรุง หรือนำระบบการทำงานรูปแบบใหม่เข้ามาใช้ โดยอาจเป็นการปรับองค์ประกอบต่างๆ ให้ดีขึ้น หรืออาจคงรูปแบบการทำงานเป็นลักษณะเดิม

3.4 Radical Innovation เป็นการพัฒนาทั้งองค์ประกอบและระบบการทำงานใหม่ทั้งหมด กล่าวคือ ใช้องค์ประกอบใหม่ในระบบการทำงานที่ออกแบบขึ้นใหม่ซึ่งแตกต่างจากเดิมอย่างชัดเจน

4. นวัตกรรมเชิงยุทธศาสตร์

นวัตกรรมเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Innovation) หมายถึง สิ่งใหม่ที่เกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ และสังคมรวมถึงการปรับเปลี่ยนวิธีคิดเพื่อหาข้อสรุปหรือแนวทางแก้ไขเชิงสร้างสรรค์ โดย ปี ค.ศ.1970 นวัตกรรมเกิดจากเครือข่ายความร่วมมือทางสังคม (System Integration and Networking Model) นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 2000 เป็นต้นมา แนวคิดล่าสุดเป็นมุมมองของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยความรู้ โดยอาศัยปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กร สถาบัน และหน่วยงานต่างๆที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริม นวัตกรรม (สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ. 2555 : 183-184)

5. กระบวนการพัฒนานวัตกรรม

สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (2555 : 8) ได้แบ่งทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนานวัตกรรม ได้เป็น 5 ทฤษฎี ดังนี้

5.1 ทฤษฎีการผลักดันด้วยเทคโนโลยี (Technology Push Theory) หรือ นวัตกรรมมีกำเนิดจากวิทยาศาสตร์ (Technology Push) เป็นกระบวนการพัฒนานวัตกรรม เป็นการผลิตสิ่งใหม่ซึ่งตั้งอยู่บนฐานการวิจัยและพัฒนา การจัดสรรงบประมาณเพื่อทำการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยียิ่งมากทำให้เกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่มากขึ้น ข้อจำกัด คือ ไม่สามารถนำทฤษฎีนี้ไปสู่การปฏิบัติได้จริง

5.2 ทฤษฎีการผลักดันจากตลาดในการพัฒนานวัตกรรม (Market Push Theory) หรือ นวัตกรรมมีกำเนิดจากความต้องการของตลาด (Market Pull) ให้ความสำคัญต่องานวิจัยในฐานะที่เป็นฐานหรือแหล่งผลิตความรู้เพื่อพัฒนาหรือปรับปรุงสินค้า หรือ กระบวนการ เน้นถึงความสามารถด้านการปรับปรุงองค์กรและกระบวนการบริหารจัดการ

5.3 ทฤษฎีการเชื่อมโยงในห่วงโซ่ (Chain-link Theories) หรือ นวัตกรรมมีกำเนิดจากความเชื่อมโยงระหว่างผู้มีบทบาทสำคัญในตลาด รูปแบบการพัฒนานวัตกรรมเกิดจากความเชื่อมโยงระหว่างความรู้กับตลาด

5.4 ทฤษฎีระบบของนวัตกรรม (Systems of Innovation Theory) หรือ นวัตกรรมมีกำเนิดจากเครือข่ายทางเทคโนโลยี เพื่ออธิบายการเชื่อมโยงทางเทคโนโลยีและ

กระบวนการจัดการนวัตกรรม เน้นความสำคัญของที่มาจากข้อมูล

5.5 ทฤษฎีเครือข่ายความร่วมมือทางสังคม (Social Network Theory) หรือนวัตกรรมมีกำเนิดจากเครือข่ายทางสังคม ให้ความสำคัญกับความรู้ในกระบวนการพัฒนานวัตกรรมโดยนวัตกรรมขององค์กรเกิดจากการสังสมความรู้เทคโนโลยีอย่างต่อเนื่องและการใช้เทคโนโลยีการสื่อสาร เพื่อให้กระบวนการแสวงหาความรู้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดเกี่ยวกับหลักพุทธธรรม

1. ความหมายของหลักพุทธธรรม

หลักพุทธธรรม หมายถึง หลักธรรม คำสอน ที่เชื่อกันว่าเป็นผลแห่งการค้นคว้า เป็นภูมิรู้ ภูมิปัญญาของพระพุทธองค์ ที่ถูกถ่ายทอดสืบต่อมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 2550 ปีแล้ว และได้ชื่อว่า เป็นภูมิปัญญาโลก เป็นภูมิปัญญาของมนุษยชาติ เป็นมรดกโลก ที่ประมาณค่ามิได้ ดังนั้น พุทธธรรม ก็คือความเป็นเหตุผลของสิ่งทั้งปวง

1.1 มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ข้อปฏิบัติมีในท่ามกลาง หรือเรียกง่าย ๆ ว่าทางสายกลาง หมายถึง ข้อปฏิบัติ วิธีการ หรือทางดำเนินชีวิตที่เป็นกลางๆ ตามธรรมชาติ สอดคล้องกับธรรมชาติ พอเหมาะพอดีที่จะให้เกิดผลตามกระบวนการดับทุกข์ของธรรมชาติ ไม่เอียงเข้าไปหาขอบสุดสองข้าง ที่ทำให้ติดพันอยู่หรือเผลอไปนอกทาง สรุปคือ หลักธรรมในการดำเนินงานซึ่งเป็นกลางตามธรรมชาติ หรือทางสายกลาง

1.2 อริยสัจ 4 คือ มีความจริงอยู่ 4 ประการ คือ การมีอยู่ของทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และหนทางไปสู่ความดับทุกข์ ความจริงเหล่านี้เรียกว่า อริยสัจ 4

1.2.1 ทุกข์ คือ การมีอยู่ของทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ และตาย ล้วนเป็นทุกข์ ความเศร้า โศก ความโกรธ ความอิจฉาริษยา ความวิตกกังวล ความกลัวและความผิดหวัง ล้วนเป็นทุกข์ การพลัดพรากจากของที่รักก็เป็นทุกข์ ความเกลียดก็เป็นทุกข์ ความอยาก ความยึดมั่นถือมั่น ความยึดติดในขั้นนี้ทั้ง 5 ล้วนเป็นทุกข์

1.2.2 สมุทัย คือ เหตุแห่งทุกข์ เพราะ อวิชชา ผู้คนจึงไม่สามารถเห็นความจริงของชีวิต พวกเขาตกอยู่ในเปลวเพลิงแห่งตัณหา ความโกรธ ความอิจฉาริษยา ความเศร้า โศก ความวิตกกังวล ความกลัว และความผิดหวัง

1.2.3 นิโรธ คือ ความดับทุกข์ การเข้าใจความจริงของชีวิตนำไปสู่การดับความเศร้า โศกทั้งมวล อันยังให้เกิดความสงบและความเบิกบาน

1.2.4 มรรค คือ หนทางนำไปสู่ความดับทุกข์ อันได้แก่ อริยมรรค 8 ซึ่งได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยการดำรงชีวิตอย่างมีสติ ความมีสตินำไปสู่สมาธิและปัญญาซึ่งจะปลดปล่อย ให้พ้นจากความทุกข์และความโศกเศร้าทั้งมวลอันจะนำไปสู่ความสันติและความเบิกบาน พระพุทธองค์ได้ทรงเมตตาแนะนำทางพวกเราไปตามหนทางแห่งความรู้แจ้ง (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต. 2555 : 513-514)

2. ความพอดี

2.1 ความพอดี เป็นความต้องการแบบคุณค่าแท้ เป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริง อาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่า หรือวัดราคา หรือเรียกว่า คุณค่าสนองปัญญา เช่นอาหารมีคุณค่าที่ประโยชน์หล่อเลี้ยงร่างกาย ให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ มีสุขภาพดี มีกำลังเกื้อกูลแก่การบำเพ็ญหน้าที่ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต. 2555 : 646)

ความพอดี ในทางพระพุทธศาสนา ให้หลักหรือ "ทาง" ที่จะเดินสู่ความพอดี เป็นแนวทางของการอบรมขัดเกลา ทางกาย วาจา และใจ ให้ละเอียดอ่อน งดงาม คือ อัญฐานิกมรรค หรือมรรค 8 ทางสู่ความพอดี

2.2 มรรค คือ ระบบความคิด หรือการดำเนินชีวิต ที่ตรงจุดพอเหมาะและพอดี ให้ได้ผลสำเร็จตามเป้าหมาย คือ ความดับทุกข์ จึงเป็นทางสายกลางหรือ มัชฌิมาปฏิปทา (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต. 2555 : 526)

มรรค มีชื่อเต็มว่า อริยอัญฐานิกมคค์ (อริย + อัญฐานิก + มคค์) เรียกเป็นไทยว่า อริยอัญฐานิกมรรค แปลว่า ทางมีองค์แปดประการอันประเสริฐ ทางมีองค์ 8 ของพระอริยะ ทางมีองค์ 8 ที่ทำคนให้เป็นอริยะประกอบด้วย

2.2.1 สัมมาทิฐิ	เห็นชอบ เห็นไตรลักษณ์ รู้กุศลมูล 3
2.2.2 สัมมาสังกัปปะ	ดำริชอบ สังกัปปะ 3
2.2.3 สัมมาวาจา	วาจาชอบ วจีสุจริต 4
2.2.4 สัมมากัมมันตะ	กระทำชอบ กายสุจริต 3
2.2.5 สัมมาอาชีวะ	เลี้ยงชีพชอบ อาชีวะปาริสุทธิ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น
2.2.6 สัมมาวายามะ	พยายามชอบ สัมมัปปธาน 4
2.2.7 สัมมาสติ	ระลึกชอบ สติปัญญา 4
2.2.8 สัมมาสมาธิ	จิตมั่นชอบ ฉาน 4

มรรคมีองค์ 8 เรียกสั้นๆว่า มรรค 8 หมายถึง ทางสายเดียวมีส่วนประกอบ 8 อย่าง และองค์ประกอบทั้ง 8 ของมรรคจัดเป็นหมวดหมู่เข้าเป็นประเภทเรียกว่า ชั้น หรือ ธรรมชั้น แปลว่า หมวดธรรมหรือกองธรรม มี 3 ชั้นหรือ 3 ธรรมชั้น คือ คีลชั้น สมาธิชั้น และปัญญาชั้น เรียกง่ายๆว่า คีล สมาธิและปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต. 2555 : 544-545)

1. สัมมาทิฎฐิ	}	ปัญญา
2. สัมมาสังกัปปะ		
3. สัมมาวาจา	}	คีล
4. สัมมากัมมันตะ		
5. สัมมาอาชีวะ		
6. สัมมาวายามะ	}	สมาธิ
7. สัมมาสติ		
8. สัมมาสมาธิ		

สรุปได้ว่า การดำเนินชีวิตโดยใช้หลักพุทธธรรมดังกล่าว เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตจะทำให้เกิดความพอดี พอเหมาะ ดำเนินงานตามทางสายกลาง ตามธรรมชาติ และการรู้เหตุและผลของสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นย่อมหาแนวทางแก้ไขและพัฒนา ส่งเสริมให้ดีขึ้นได้ ซึ่งเป็นแนวทางที่ดีที่ทำให้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนหลายวัยเกิดผลสำเร็จสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ความพอดี เป็นระบบความคิด หรือการดำเนินชีวิตที่ตรงจุดพอเหมาะและพอดี และได้ผลสำเร็จตามเป้าหมายและเป็นกลาง การรู้จักใช้ความพอดีจะทำให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเหมาะสม มีความรอบคอบเป็นไปตามธรรมชาติไม่ฝืนธรรมชาติ ผลที่เกิดจะพอเหมาะพอดี เกิดประโยชน์กับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ความสุขก็จะเกิดกับทุกคน

3. ชั้น 5

ชั้น 5 ส่วนประกอบ 5 อย่างของชีวิต พระพุทธธรรมมองเห็นสิ่งทั้งหลายเป็นธาตุ เป็นธรรม เป็นสภาวะ อันมีอยู่เป็นอยู่ตามภาวะของมัน ที่เป็นของมันอย่างนั้น เช่นนั้น ตามธรรมชาติของมัน มิใช่มีเป็นสัตว์ บุคคล อตตตา ตัวตน เราเขา ที่จะยึดเอาเป็นเจ้าของครอบครอง บังคับบัญชาให้เป็นไปตามปรารถนาได้ ทางพุทธธรรม เรียกว่า เบญจจันท์ แบ่งเป็น 5 ประเภท หรือ 5 หมวด คือ

3.1 รูป (Corporeality) ได้แก่ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกาย และพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกาย หรือ สสารและพลังงานฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติ และพฤติกรรมต่างๆ ของสสารพลังงานเหล่านั้น

3.2 เวทนา (Feeling or Sensation) ได้แก่ ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้ง 5 และทางใจ

3.3 สัญญา (Perception) ได้แก่ ความกำหนดได้ หรือหมายรู้ คือ กำหนดรู้อาการ เครื่องหมายลักษณะต่างๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์ (Object) นั้นๆ ได้

3.4 สังขาร (Mental Formations or Volitional Activities) ได้แก่ องค์ประกอบ หรือคุณสมบัติต่างๆของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ ประชุมแปร การตรัสรู้ที่นึกคิดในใจ และการแสดงออกทางวาจา ให้เป็น ไปต่างๆ เป็นที่มาของกรรม เช่น ศรัทธา สติ หิริ โอตตปปะ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ปัญญา โมหะ โลภะ โทสะ มานะ ทิฎฐิ อิสสา มัจฉริยะ เป็นต้น เรียกรวมอย่างง่ายๆ ว่า เครื่องปรุงของจิต เครื่องปรุงของความคิด หรือ เครื่องปรุงของกรรม

3.5 วิญญาณ (Consciousness) ได้แก่ ความรู้แจ้งอารมณ์ทางประสาททั้ง 5 และทางใจ คือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต. 2555 : 14)

สรุปได้ว่า ขั้น 5 เป็นธาตุทั้ง 5 เป็นธรรม เป็นสภาวะ ที่นำไปปรับประยุกต์ใช้ในการวัดพฤติกรรมการแสดงออกของคนที่ผ่านมาการเรียนรู้ ผ่าน 5 ขั้นคือ 1)การรับรู้ 2)ทำที่ที่แสดงออก 3)การเป็นเจ้าของ 4)การปลุกจิตสำนึก และ 5)เกิดพลังในการขับเคลื่อน ในการขับเคลื่อนกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันได้นำหลักพุทธธรรมนี้ไปใช้ในการวัดพฤติกรรม การแสดงออกของกลุ่มคนที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ห้องเรียนของคนหลายวัยในชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

1. จุดเริ่มต้นของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ผลจากการใช้แนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่สังคมไทยอย่างมากในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม สังคมและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งกระบวนการของความเปลี่ยนแปลงมีความสลับซับซ้อนจนยากที่จะอธิบายในเชิงสาเหตุและผลลัพธ์ได้ เพราะการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดต่างเป็นปัจจัยเชื่อมโยง

ซึ่งกันและกัน สำหรับผลของการพัฒนาในด้านบวกนั้น ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเจริญทางวัตถุ และสาธารณูปโภคต่างๆ ระบบสื่อสารที่ทันสมัยหรือการขยายปริมาณและกระจายการศึกษาอย่างทั่วถึงมากขึ้น แต่ผลด้านบวกเหล่านี้ส่วนใหญ่กระจายไปถึงคนในชนบท หรือผู้ด้อยโอกาสในสังคมน้อย แม้ว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้เกิดผลลบติดตามมาด้วย เช่น การขยายตัวของรัฐเข้าไปในชนบท ได้ส่งผลให้ชนบทเกิดความอ่อนแอในหลายด้าน ทั้งการต้องพึ่งพิงตลาดและพ่อค้าคนกลางในการส่งสินค้าทุน ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และการรวมกลุ่มกันตามประเพณีเพื่อการจัดการทรัพยากรที่เคยมีอยู่แต่เดิมแตกสลายลง ภูมิความรู้ที่เคยใช้แก้ปัญหาและสังคมปรับเปลี่ยนกันมาถูกลืมเลือนและเริ่มสูญหายไป สิ่งสำคัญ ก็คือความพอเพียงในการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้คนไทยสามารถพึ่งตนเอง และดำเนินชีวิตไปได้อย่างมีศักดิ์ศรีภายใต้อำนาจและความมีอิสระในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง ความสามารถในการควบคุมและจัดการเพื่อให้ตนเองได้รับการสนองตอบต่อความต้องการต่างๆ รวมทั้งความสามารถในการจัดการปัญหาต่างๆ ได้ด้วยตนเอง ซึ่งทั้งหมดนี้ถือว่าเป็นศักยภาพพื้นฐานที่คนไทยและสังคมไทยเคยมีอยู่แต่เดิม ต้องถูกกระทบกระเทือน ซึ่งวิกฤตเศรษฐกิจจากปัญหาพองพองและปัญหาความอ่อนแอของชนบท รวมทั้งปัญหาอื่นๆ ที่เกิดขึ้นล้วนแต่เป็นข้อพิวจน์และยืนยันปรากฏการณ์นี้ได้เป็นอย่างดี (มูลนิธิชัยพัฒนา. 2556 : 11-15)

2. พระราชดำริว่าด้วยเศรษฐกิจพอเพียง

“การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควร และปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญ และฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้น โดยลำดับต่อไป” พระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพระราชพิธีพระราชทานปริญญาบัตรมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานมานานกว่า 30 ปี เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมไทย เป็นแนวทางการพัฒนาที่ตั้งบนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเอง ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ที่สำคัญจะต้องมี “สติ ปัญญา และความเพียร” ซึ่งจะนำไปสู่ “ความสุข” ในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง

“คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้ำสมัย ว่าเมืองไทยเซย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่สมัยใหม่ แต่เราอยู่พอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพอกอยู่พอกิน มีความสงบ และทำงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธานในทางนี้ ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพอกอยู่พอกิน ไม่ใช่ว่าจะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ว่ามีความพอกอยู่พอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ถ้าเรารักษาความพอกอยู่พอกินนี้ได้ เราก็จะยอดยิ่งยวดได้” พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย 4 ธันวาคม พ.ศ. 2517

พระบรมราโชวาทนี้ ทรงเห็นว่า แนวทางการพัฒนาที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียวอาจจะเกิดปัญหาได้ จึงทรงเน้นการมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่ในเบื้องต้นก่อน เมื่อมีพื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควรแล้ว จึงสร้างความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้น ซึ่งหมายถึง แทนที่จะเน้นการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมนำการพัฒนาประเทศ ควรที่จะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจพื้นฐานก่อน นั่นคือ ทำให้ประชาชนในชนบทส่วนใหญ่พอกินก่อน เป็นแนวทางการพัฒนาที่เน้นการกระจายรายได้ เพื่อสร้างพื้นฐานและความมั่นคงทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศก่อน เน้นการพัฒนาในระดับสูงขึ้นไป ทรงเตือนเรื่องพอกอยู่พอกิน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 คือ เมื่อ 30 กว่าปีที่แล้ว แต่ทิศทางการพัฒนามิได้เปลี่ยนแปลง

“เมื่อปี พ.ศ. 2517 วันนั้นได้พูดถึงว่า เราควรปฏิบัติให้พอกมีพอกิน พอกินนี่ก็แปลว่า เศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ถ้าแต่ละคนมีพอกมีพอกิน ก็ใช้ได้ ยิ่งถ้าทั้งประเทศพอกมีพอกินก็ยิ่งดี และประเทศไทยเวลานั้น ก็เริ่มจะเป็นไม่พอกมีพอกิน บางคนก็มีมาก บางคนก็ไม่มีเลย” พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2541

3. เศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ

4. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในภายนอกทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการ ทุกขั้นตอนและขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอก ได้เป็นอย่างดี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2551 : 7)

4.1 ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง จึงประกอบด้วยคุณสมบัติ ดังนี้

4.1.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

4.1.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

4.1.3 ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต โดยมี เงื่อนไข ของการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง 2 ประการ ดังนี้

1) เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ

2) เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักใน คุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2551 : 8)

4.2 พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พระราชทานในวโรกาสต่างๆ ดังนี้

“เศรษฐศาสตร์เป็นวิชาของเศรษฐกิจ การที่ต้องใช้รถ ไร่ต้องไปซื้อ เราต้องใช้ต้องหาเงินมาสำหรับซื้อน้ำมันสำหรับรถ ไร่ เวลารถ ไร่เก่าเราต้องยิงซ่อมแซม แต่เวลาใช้นั้นเราก็ต้องป้อนน้ำมันให้เป็นอาหาร เสร็จแล้วมันคายควัน ควันเราสูดเข้าไปแล้วก็ปวดหัว ส่วนควายเวลาเราใช้เราก็ต้องป้อนอาหาร ต้องให้หญ้าให้อาหารมันกิน แต่ว่ามันคายออกมา ที่มันคายออกมาก็เป็นปุ๋ย แล้วก็ใช้ได้สำหรับให้ที่ดินของเราไม่เสีย” พระราชดำรัส เนื่องในพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2529

“เราไม่เป็นประเทศร่ำรวย เรามีพอสมควร พออยู่ได้ แต่ไม่เป็นประเทศที่ก้าวหน้าอย่างมาก เราไม่อยากจะเป็นประเทศก้าวหน้าอย่างมาก เพราะถ้าเราเป็นประเทศก้าวหน้าอย่างมากก็จะมีแต่ดอยกลับ ประเทศเหล่านั้นที่เป็นประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้า จะมีแต่ดอยหลังและดอยหลังอย่างน่ากลัว แต่ถ้าเรามีการบริหารแบบเรียกว่าแบบคนจน แบบที่ไม่ติดกับตำรามากเกินไป ทำอย่างมีสามัคคีนี้แหละคือเมตตา กัน จะอยู่ได้ตลอดไป” พระราชดำรัส เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2534

“ตามปกติคนเราชอบดูสถานการณ์ในทางดี ที่เขาเรียกว่าเล็งผลเลิศ ก็เห็นว่าประเทศไทย เรายิ่งก้าวหน้าดี การเงินการอุตสาหกรรมการค้าดี มีกำไร อีกทางหนึ่งก็ต้องบอกว่าเรากำลังเสื่อมลงไปส่วนใหญ่ ทฤษฎีว่า ถ้ามีเงินเท่านั้นๆ มีการกู้เท่านั้นๆ หมายความว่าเศรษฐกิจก้าวหน้า แล้วก็ประเทศก็เจริญมีหวังว่าจะเป็นมหาอำนาจ ขอโทษเลยต้องเตือนเขาว่าจริงตัวเลขดี แต่ว่าถ้าเราไม่ระมัดระวังในความต้องการพื้นฐานของประชาชนนั้น ไม่มีทาง” พระราชดำรัส เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2536

“เดี๋ยวนี้ประเทศไทยก็ยังอยู่ดีพอสมควร ใช้คำว่า พอสมควร เพราะเดี๋ยวมีคนเห็นว่ามีคนจน คนเดือดร้อน จำนวนมากพอสมควร แต่ใช้คำว่า พอสมควรนี้ หมายความว่าตามอัตราภาพ” พระราชดำรัส เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2539

“ที่เป็นห่วงนั้น เพราะแม้ในเวลา 2 ปี ที่เป็นปีกาญจนาภิเษกก็ได้เห็นสิ่งที่ทำให้เห็นได้ว่า ประชาชนยังมีความเดือดร้อนมาก และมีสิ่งที่ควรแก้ไขและดำเนินการต่อไป ทุกด้าน มีภัยจากธรรมชาติกระหน่ำ ภัยธรรมชาติที่เราจะสามารถที่จะบรรเทาได้หรือแก้ไขได้ เพียงแต่จะต้องใช้เวลาพอใช้ มีภัยที่มาจากจิตใจของคน ซึ่งก็แก้ไขได้เหมือนกัน แต่ว่ายากกว่า ภัยธรรมชาติ ธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่นอกกายเรา แต่นิสัยใจคอของคนเป็นสิ่งที่อยู่ข้างใน อันนี้ก็เป็นข้อหนึ่งที่ยากให้จัดการให้มีความเรียบร้อย แต่ก็ไม่หมดหวัง” พระราชดำรัส เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2539

“การจะเป็นเสือนั้น ไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้น หมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตนเอง ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอ จะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก” พระราชดำรัส เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2539

“เมื่อปี 2517 วันนั้นได้พูดถึงว่า เราควรปฏิบัติให้พอมีพอกิน พอมีพอกินนี้ก็แปลว่า เศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ถ้าแต่ละคนมีพอมีพอกิน ก็ใช้ได้ ยิ่งถ้าทั้งประเทศพอมีพอกินก็ยิ่งดี และประเทศไทยเวลานั้นก็เริ่มจะเป็นไม่พอมีพอกิน บางคนก็มีมาก บางคนก็ไม่มีเลย” พระราชดำรัส เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2541

“พอเพียง มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือคำว่าพอ ก็พอเพียงนี้ก็พอแต่นั้นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดอันนี้ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมี มีมากอาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น” พระราชดำรัส เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2541

“ไฟดับถ้ามีความจำเป็น หากมีเศรษฐกิจพอเพียงแบบไม่เต็มที่ เรามีเครื่องปั่นไฟก็ใช้ปั่นไฟ หรือถ้าขั้นโบราณกว่า มีดก็จุดเทียน คือมีทางที่จะแก้ไขปัญหาเสมอ ฉะนั้นเศรษฐกิจพอเพียงก็มีเป็นขั้นๆ แต่ละบอกว่าเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ให้พอเพียงเฉพาะตัวเองร้อยเปอร์เซ็นต์นี้เป็นสิ่งทำไม่ได้ จะต้องมีการแลกเปลี่ยน ต้องมีการช่วยกัน ถ้ามีการช่วยกัน แลกเปลี่ยนกัน

ก็ไม่ใช่พอเพียงแล้ว แต่ว่าพอเพียงในทฤษฎีในหลวงนี้ คือให้สามารถที่จะดำเนินงานได้”
พระราชดำรัส เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 23 ธันวาคม
พ.ศ. 2542

“โครงการต่างๆ หรือเศรษฐกิจที่ใหญ่ ต้องมีความสอดคล้องกันที่ไม่ใช่เหมือน
ทฤษฎีใหม่ ที่ใช้ที่ดินเพียง 15 ไร่ และสามารถที่จะปลูกข้าวพอกิน กิจการนี้ใหญ่กว่าแต่ก็เป็น
เศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน คนไม่เข้าใจว่ากิจการใหญ่ๆ เหมือนสร้างเขื่อนป่าสักก็เป็น
เศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน เขานึกว่าเป็นเศรษฐกิจสมัยใหม่ เป็นเศรษฐกิจที่ห่างไกล
จากเศรษฐกิจพอเพียง แต่ที่จริงแล้ว เป็นเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน” พระราชดำรัส เนื่องใน
วโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2542

“ฉันพูดเศรษฐกิจพอเพียงความหมายคือ ทำอะไรให้เหมาะสมกับฐานะ
ของตัวเอง คือทำจนรายได้ 200-300 บาท ขึ้นไปเป็นสองหมื่น สามหมื่นบาท คนชอบเอาคำพูด
ของฉัน เศรษฐกิจพอเพียงไปพูดกันเลอะเทอะ เศรษฐกิจพอเพียง คือทำเป็น Self-sufficiency
มันไม่ใช่ความหมายไม่ใช่แบบที่ฉันคิด ที่ฉันคิดคือเป็น Self-sufficiency of Economy เช่น
ถ้าเขาต้องการดูทีวี ก็ควรให้เขามีดู ไม่ใช่ไปจำกัดเขาไม่ให้ซื้อทีวีดู เขาต้องการดูเพื่อความ
สนุกสนาน ในหมู่บ้านไกลๆ ที่ฉันไป เขามีทีวีดูแต่ใช้แบตเตอรี่ เขาไม่มีไฟฟ้า แต่ถ้า
Sufficiency นั้น มีทีวีเขาฟุ่มเฟือย เปรียบเสมือนคนไม่มีสตางค์ไปตัดสตูดิโอและยังใส่เนคไท
เวอร์ซาเซ อันนี้ก็เกินไป” พระราชดำรัส ณ พระตำหนักเปี่ยมสุข วังไกลกังวล 17 มกราคม
พ.ศ.2544 (มูลนิธิชัยพัฒนา. 2556 : 11-15)

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ได้พระราชทานแก่ พสกนิกรชาวไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับ
“การพัฒนาคน” ในการดำเนินชีวิตอย่างมั่นคงบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ความพอมี พอกิน
การรู้จักความพอประมาณ การคำนึงถึงความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี และทรง
เตือนสติประชาชนคนไทยไม่ให้ประมาท ตระหนักถึงความถูกต้องตามหลักวิชา ตลอดจน
มีคุณธรรมเป็นกรอบในการดำรงชีวิต หลักการทรงงานของพระองค์จะเน้นการ “เข้าใจ เข้าถึง
และร่วมพัฒนา” อย่างสอดคล้องกับ “ภูมิสังคม” ที่ให้ความสำคัญกับความหลากหลายของ
ระบบภูมินิเวศ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณี เพื่อผลประโยชน์ของประชาชน โดยประชาชน
มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เป็นการพัฒนาที่มุ่งสู่ “การพึ่งพาตนเอง” ดำเนินการด้วยความ
รอบคอบ วิเคราะห์ห้ระมัดระวัง “ทำตามลำดับขั้นตอน” มีการทดลองด้วยความเพียรจนมั่นใจ

จึงนำไปเผยแพร่ใช้ประโยชน์สู่สาธารณะ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2554 : ก)

การพัฒนาในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559) ประเทศไทยจะต้องเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งภายในและภายนอกและภายในประเทศ ที่ปรับเปลี่ยนเร็วและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เป็นทั้งโอกาสและความเสี่ยงต่อการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะข้อผูกพันที่จะเป็นประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 จึงจำเป็นต้องนำภูมิคุ้มกันที่มีอยู่พร้อมทั้งเร่งสร้างภูมิคุ้มกันในประเทศให้เข้มแข็งขึ้นมาใช้ในการเตรียมความพร้อมให้แก่คน สังคม และระบบเศรษฐกิจของประเทศให้สามารถปรับตัวรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม สามารถพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าต่อไปเพื่อประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของสังคมไทยตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2554 : 2)

ดังนั้น การพัฒนาประเทศไทยในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) จะเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในมิติต่างๆ ให้แก่ ปังเจก ครอบครัวยุคนานาชาติ สังคม และประเทศชาติ โดยใช้แนวคิดและทิศทางการพัฒนาประเทศสู่ความยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยการนำทุนของประเทศที่มีศักยภาพ ทั้ง 6 ทุน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนกายภาพ ทุนทางการเงิน ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะการสร้างทางปัญญาเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันให้กับคนและสังคมไทย เป็นสังคมที่มีคุณภาพ ก้าวสู่สังคมและเศรษฐกิจสีเขียวที่มีแบบแผนการผลิตและบริโภคอย่างยั่งยืนและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โดยนำความรู้และจุดแข็งของ อัตลักษณ์ไทยมาปรับโครงสร้างเศรษฐกิจบนฐานวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกและเศรษฐกิจในภูมิภาคอย่างรู้เท่าทัน สร้างความยั่งยืนของภาคเกษตรและความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน รวมทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างระบบธรรมาภิบาลและความสามัคคีกันในทุกภาคส่วนและทุกระดับ เป็นฐานการพัฒนาประเทศที่มั่นคงและสมดุล มุ่งสู่การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขและเป็นธรรม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2554 : ข) และ สุขเมธ ดันติเวชกุล (2543 : 91-119) ได้แนะแนวทางการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงสำหรับสังคมแต่ละระดับไว้ คือ ระดับบุคคล/ครอบครัว สามารถให้ตนเป็นที่พึ่งแห่งตนใน 5 ด้าน คือ 1) จิตใจ 2) สังคม 3) ด้านเศรษฐกิจ 4) ด้านเทคโนโลยี และ 5) ทรัพยากรธรรมชาติ ระดับชุมชนคือ การรวมกลุ่มทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม โดยอาศัย

ภูมิปัญญาและความสามารถของคนและชุมชน และระดับรัฐ หรือระดับประเทศ คือ ชุมชนหรือสังคมหลายๆ แห่งร่วมมือกันพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง วางรากฐานของประเทศให้มีความพอเพียงและพร้อมก่อนจึงค่อยๆ ดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศให้เจริญขึ้นเป็นลำดับๆ ต่อไป สำหรับการประยุกต์ใช้ในระดับครูอาจารย์ คือ ครูอาจารย์ควรถ่ายทอด ปลูกฝัง ความรู้ ความเข้าใจหลักเศรษฐกิจพอเพียงให้เด็กและเยาวชน สอนให้คิดเป็น เข้าใจในหลักเหตุผล มีความคิดในเชิงสร้างสรรค์ บนพื้นฐานของศีลธรรม และการพัฒนาจิตใจควบคู่กันไป

วิธีวิทยาของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

วิธีวิทยาของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-based Research) เรียกว่า วิธีวิทยา CBR เป็นวิธีการวิจัยที่เกิดในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ในช่วงที่มีงานวิจัยใหม่ๆ เกิดขึ้น เช่น งานวิจัยเชิงนโยบาย งานวิจัยประเมินผล งานวิจัยแบบมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติการ (Participatory Research) และในช่วง พ.ศ. 2541 ถึง พ.ศ. 2551 สังคมไทย ได้เริ่มใช้งานวิจัยรุ่นล่าสุด คือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นหัวข้อวิจัยที่ใช้วิธีวิทยา CBR มี 9 ประเด็น คือ 1) การท่องเที่ยว 2) เกษตร 3) สุขภาพ 4) ศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 5) เศรษฐกิจชุมชน 6) การบริหารจัดการท้องถิ่น 7) เด็กและเยาวชน 8) การศึกษาชุมชน และ 9) ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2553 : 13-41)

วิธีวิทยา CBR เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยวิธีการแสวงหาความรู้ หรือเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยชุดของวิธีการ (Set of Method) คือ เป็นศาสตร์ที่ทำความเข้าใจกับ วิธีการหาความรู้หลายๆแบบ โดยนักวิจัยคือชาวบ้าน

คุณลักษณะของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีเป้าหมายตามคำขวัญของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ “สร้างสรรค์ปัญญา (ของคนทำวิจัย) (เพื่อนำปัญญาไป) พัฒนาท้องถิ่น” เป้าหมายสูงสุด คือ การพัฒนาตัวนักวิจัย ส่วนความรู้ที่เกิดจากงานวิจัยจะอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) การเปลี่ยนแปลงของนักวิจัยชาวบ้านในช่วงก่อนและหลังจากผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นตัวบ่งชี้ (Indication) ความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงานวิจัย เป็นการเปลี่ยนแปลงบทบาทของชาวบ้านมาเป็นผู้วิจัย เน้นกระบวนการคิดของนักวิจัย การออกแบบโครงสร้างและกลไกเพื่อการหนุนสร้าง คุณค่าสำคัญของงานวิจัยเป็นการกระจายปัญญาสู่ท้องถิ่น มีลักษณะเป็น สหวิทยาการ มีการใช้กระบวนการแบบ KM (Knowledge Management) ในการแสวงหา

ความรู้ เน้นการใช้ประโยชน์ได้จริง มีคุณสมบัติเป็นงานพัฒนา มีการสร้างความเข้าใจร่วมกัน และมีการคืนข้อมูลให้ชุมชน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2553 : 13-41)

ขั้นตอนกระบวนการวิธีวิทยาของ CBR มี 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. แสวงหาตัวนักวิจัย
2. การพัฒนาโจทย์วิจัยโครงการ
3. การออกแบบวิจัย
4. การทำความเข้าใจร่วม
5. การจัดการข้อมูล
6. การใช้ประโยชน์จากข้อมูล
7. การถอดและสรุปบทเรียน

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2553 : 44) ข้อสังเกตในการดำเนินการ ตามกระบวนการนี้ในบางขั้นตอนมี ดังนี้

1. ก่อนดำเนินการขั้นตอนที่ 1 การแสวงหาตัวและทีมนักวิจัยจะต้องมีการทำงานขึ้นพื้นฐานของพื้นที่เสียมาก่อน
2. ทวิลักษณะของวิธีวิทยา CBR จะมีลักษณะสองด้าน คือ มีการกำหนดกรอบ และมีความยืดหยุ่น โดยมีลักษณะความยืดหยุ่น 4 แบบ คือ 1) ขั้นตอนบางขั้นตอนสลับกันได้ เช่น ขั้นตอนแสวงหาตัวและทีมนักวิจัย กับขั้นตอนการพัฒนาโจทย์ 2) กิจกรรมที่จัดสามารถผ่านกลับไปกลับมาได้หลายครั้ง เช่น การสร้างความเข้าใจร่วม (ขั้นที่4) สามารถย้อนกลับมาทำอีกเมื่อจะมีการจัดการข้อมูล (ขั้นที่ 5) 3) ในบางขั้นตอนอาจจะยุบรวมกัน เช่น ขั้นตอนการใช้ประโยชน์จากข้อมูล (ขั้นที่ 6) กับขั้นตอนถอดและสรุปบทเรียน (ขั้นที่ 7) และ 4) ในระหว่างแต่ละขั้นตอนอาจจะมีขั้นย่อยแทรกตามความจำเป็น เช่น ระหว่างขั้นที่ 1 กับขั้นที่ 2 อาจจะมีขั้น 1.1 และ 1.2 เช่น การสร้างความเข้าใจด้วยการพาไปศึกษาดูงาน และในทุกขั้นตอนจะมีการทำกิจกรรมเสริมตามความจำเป็นและความต้องการ
3. ตัวแปรที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับขั้นตอนนี้ ได้แก่ ประเภทของการวิจัย ประเด็นของการวิจัย และสาขาวิชาการของงานวิจัย
4. ฐานคิดและวิธีคิดที่กำกับวิธีการ ซึ่งจะอยู่ในส่วนหลักการทำงานวิจัยของ CBR โดยมีหลักการ 4 ประการคือ 1) โจทย์ต้องมาจากความต้องการของชุมชน 2) ใช้หลักการมีส่วนร่วม 3) การคิดกิจกรรมบนฐานข้อมูล และ 4) ใช้หลักความสัมพันธ์ระหว่าง การคิดกับการลงมือทำ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2553 : 21-48)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

ศักดิ์พงศ์ หอมหวล (2551 : 46 - 47) ได้ทำการศึกษาระบบการเรียนรู้อิง
ในโรงเรียนเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม “ห้องเรียนของคนหลายวัย :
ห้องเรียนที่ยิ่งใหญ่ของชุมชนและสังคมไทย” โดยนำครู นักเรียน พ่อใหญ่ แม่ใหญ่ ไปเรียนรู้
ร่วมกันที่ป่าใหญ่โลกจิกอย่างต่อเนื่อง เนื้อหาที่เรียนมีสองวิชาหลักคือวิชาทำมาหากิน วิชา
อยู่เย็นเป็นสุข รวมถึงถามไถ่สาระ ทุกข์สุขดิบ โดยที่นักเรียนในแต่ละห้องเรียน คือ กลุ่มเด็ก
ที่เกิดปีเดียวกันมานั่งในห้องสี่ เหลี่ยม ทั้งที่ความเป็นจริงของชีวิตพวกเขาจะต้องเรียนรู้ที่จะอยู่
กับคนหลายวัยในสังคม จึงนำนักเรียนเรียนรู้นอกพื้นที่เรียนวิชาเดินป่า เรียนวิชาหาเห็ด
เรียนวิชาบวชต้นไม้ เรียนวิชาต้นไม้กินได้ เรียนวิชาต้นไม้กินตาย เรียนวิชาข้อจะล่ายามอยู่ป่า
และอีกหลายวิชา แนวคิดห้องเรียนของคนหลายวัย ได้ให้ความสำคัญต่อการสานฝันให้เป็น
จริงด้วยการรวมพลังผู้คนให้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน บนฐานของความเป็นจริง
ในชีวิต เราเชื่อว่าชีวิตคนเป็นๆจะอยู่ด้วยการสมมุติไม่ได้ ต้องอยู่ด้วยความจริง นั่นคือ
การเรียนรู้ร่วมกันต้องนำไปสู่สิ่งที่ทุกคนคาดหวัง เป็นความคาดหวังที่จะทำให้ชีวิตให้
อยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งห้องเรียนของคนหลายวัยได้ให้โอกาสพ่อ แม่ ลูก พี่ น้อง ลุง ป้า น้า อา เพื่อน
ของทุกคน มาเรียนรู้ร่วมกัน โดยใช้ฐานการเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก

สมศรี ศิริขวัญชัย (2548 : 68) ได้ศึกษาระบบการสร้างตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต
โดยการมีส่วนร่วมโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action
Research : PAR) โดยมีกระบวนการที่ศึกษาที่สำคัญ คือ 1) การประเมินสภาพทั่วไปและรวบรวม
ข้อมูลชุมชน 2) การหาความหมายและองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต 3) การคัดเลือก
องค์ประกอบและตัวชี้วัด 4) การตรวจสอบองค์ประกอบและตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและ
การพัฒนาระบบตัวชี้วัดนำหน้า และ 5) การประเมินผลศักยภาพในการสร้างตัวชี้วัด
ของกลุ่มเป้าหมาย ผลการศึกษาได้องค์ประกอบคุณภาพชีวิต 6 องค์ประกอบ คือ 1) ด้าน
หลักประกันชีวิต 2) ด้านครอบครัว 3) ด้านสิ่งแวดล้อม 4) ด้านความสุขทางใจ 5) ด้านสังคม
และ 6) ด้านร่างกายและจิตใจ

นิวัฒน์ ศรีบุญนาค (2552 : 375-458) ได้ทำการวิจัย เรื่อง รูปแบบที่เหมาะสม
สำหรับการจัดการหมู่บ้านเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนแบบพอเพียงในอนุภูมิภาค
ลุ่มน้ำโขง : กรณีศึกษาหมู่บ้านในจังหวัดสุรินทร์ โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อ 1) ศึกษา
บริบทชุมชนและปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนแบบพอเพียง 2) เพื่อหา

กรอบ เกณฑ์ ตัวชี้วัดการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนแบบพอเพียง และ 3) เพื่อหารูปแบบ
 เนื้อหา กระบวนการที่เหมาะสมสำหรับการจัดการหมู่บ้านเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของ
 ประชาชนแบบพอเพียง โดยใช้กระบวนการวิจัยและพัฒนาที่ประชาชนเป็นผู้วิจัยชุมชน
 ของตนเอง (PRD) ผลการวิจัย พบว่า บริบทชุมชนและปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต
 ของประชาชนบ้านคาบเหนือ คือ สภาพหมู่บ้านมีแหล่งน้ำใหญ่ ในอดีตเคยเป็นเส้นทางผ่าน
 เข้าสู่ประเทศกัมพูชา คนในชุมชนยึดมั่นในพุทธศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี มีการนำ
 ทูนาทางปัญญา ทูนาทางสังคมมาพัฒนาชุมชน ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตบ้าน
 คาบเหนือ มี 52 ปัจจัย ชุมชนสัญญาณเรื่อง เมืองปากเซ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
 มี 53 ปัจจัย ผลการหากรอบ เกณฑ์ ตัวชี้วัด คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน
 คาบเหนือ ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีแบบพอเพียง ได้เกณฑ์ 5 ด้าน ผลการหาตัวชี้วัด ได้ 44 ตัวชี้วัด
 ขับเคลื่อนโครงการสู่การปฏิบัติ 39 โครงการ ผลการหารูปแบบ เนื้อหากระบวนการ ได้รูปแบบ
 การพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งชุมชนใช้กระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาจิตสำนึก โดยมีกระบวนการ
 เรียนรู้และการจัดการชีวิต จัดการทรัพยากร จัดการระบบเศรษฐกิจสังคมของชุมชน

หลาทศนะว่าด้วยกระบวนการทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน ผลจากการสัมมนา
 “นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” ครั้งที่ 5 หัวข้อเรื่อง “กระบวนการทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้
 ของชุมชน” ในวันพฤหัสบดีที่ 3 ถึง 4 มีนาคม พ.ศ. 2548 ซึ่งนักวิชาการให้ความเห็นไว้ อาทิ

ประเวศ วะสี (2538 : 2 อ้างถึงใน สิริลักษณ์ ยัมประสาทพร. 2548 : 61-69)
 ให้ทัศนะว่าด้วยกระบวนการทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชนในยุทธศาสตร์การจัดการเรียนรู้
 ของชุมชนในทศวรรษใหม่ โดยให้ทัศนะว่า ธรรมชาติ คือ “การเปลี่ยนแปลง” และ
 เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เครื่องมือที่ทำให้การเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง คือ “การเรียนรู้”
 การเรียนรู้แบบใหม่ เป็นการปรับเปลี่ยนมนุษย์ทั้ง โครงสร้างในสมองและ โครงสร้างทางสังคม
 ให้เกิดการเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกัน “บนพื้นฐานของความสมดุล” และ “ความเป็นสุขของ
 ชุมชน” จะเกิดขึ้นได้จึงต้องมีการเข้าไปส่งเสริมให้ชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติ ทำให้
 เกิดความเข้มแข็งและสามารถดูแลตัวเองได้

ปรีดา เรื่องวิชาธรและพุลลวิ เรื่องวิชาธร (2551 : 15 อ้างถึงใน สิริลักษณ์
 ยัมประสาทพร. 2548 : 96 - 101) ให้ทัศนะว่าด้วยกระบวนการทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน
 ในประเด็นการเรียนรู้เพื่อพลิกฟื้นความสมดุลของชีวิต โดยให้ทัศนะว่า “ความสมดุลของชีวิต”
 ประกอบด้วย 4 มิติ คือ 1) ร่างกาย คือ การมีร่างกายที่มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง 2) พฤติกรรม
 คือการมีทัศนะต่อชีวิตจะมีความสัมพันธ์ในการกำหนดพฤติกรรมความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น

สิ่งแวดล้อม และสังคม 3) หัวใจ คือ การมีจิตใจที่มีความเมตตา จะเกิดความสงบเยือกเย็นขึ้น
ภายใน และ 4) สมอง คือ ความเข้าใจต่อตนเอง ความเข้าใจต่อคุณค่าของชีวิตรวมทั้ง
ความเข้าใจในมิติต่างๆของสังคม

สรุปได้ว่า แนวคิดเหล่านี้เป็นสิ่งดีนำไปใช้ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ห้องเรียน
ของคนหลายวัยในชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อให้นักเรียนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ได้โดย
ทุกช่วงวัยได้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างวัยขึ้นและ
พฤติกรรมที่แสดงออกซึ่งเป็นผลจากการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้นั้นจะก่อให้เกิดชุมชน
ที่มีน้ำใจ น่ายุ้ย น่ายอม และเข้มแข็ง มั่นคงต่อไป

2. งานวิจัยต่างประเทศ

Dern. (2007 : Abstract) ได้ศึกษารูปแบบกระบวนการความร่วมมือสำหรับ
ชุมชนเป็นการศึกษาปรากฏการณ์ของชุมชนเกี่ยวกับบทบาท และประโยชน์ของความร่วมมือ
ทำ การศึกษาจากตัวแทนชุมชนที่มีความแตกต่างกัน ทางประสบการณ์ เก็บข้อมูลจากองค์กร
ชุมชนและผู้ช่วยนักวิจัย สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นชุดองค์ความรู้ อธิบายผลการวิจัย
จากข้อคิดเห็นและชุดประสบการณ์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ร่วมกับการ ใช้ทฤษฎี และข้อบ่งชี้
ทางสังคม ผลการศึกษาพบว่า บทบาทและประโยชน์ที่ได้รับจาก ความร่วมมือ ทำให้
ลดข้อจำกัดหลายประการสำหรับการสื่อสารในชุมชน จึงสามารถอธิบายข้อสันนิษฐานการมี
ส่วนร่วมมาจากการสร้างความร่วมมือกัน

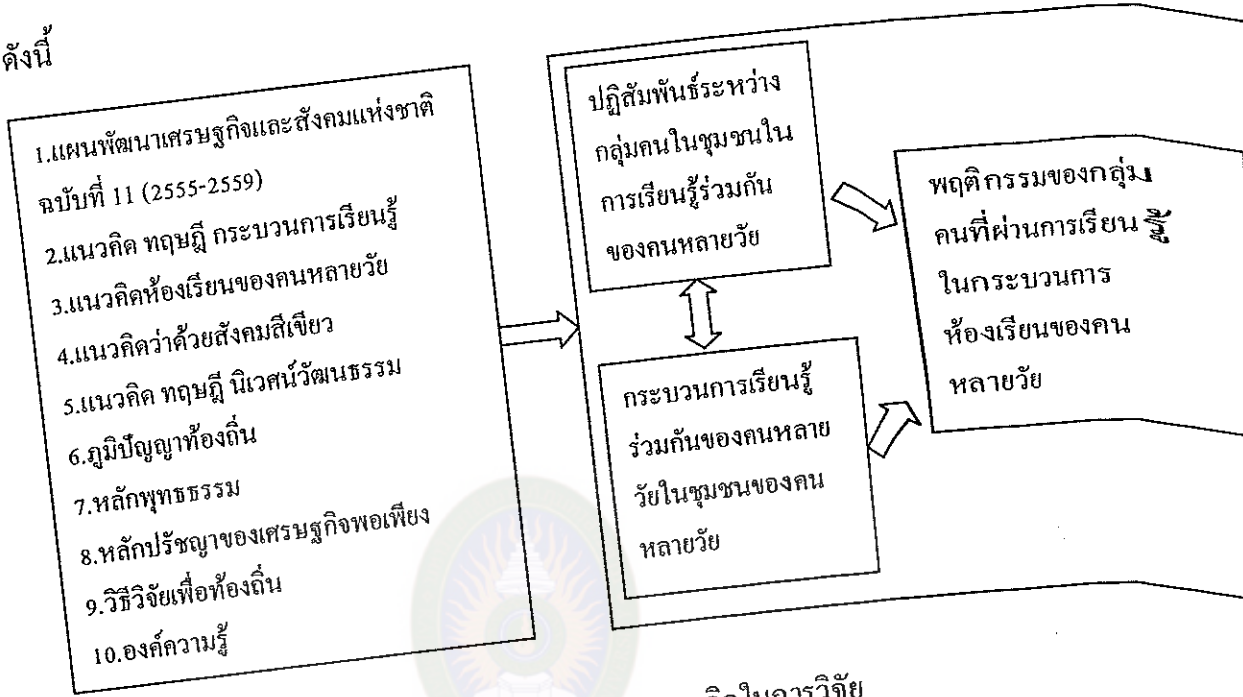
Ewing. (2007 : Abstract) ได้ศึกษาการพัฒนาชุมชนและการสร้างสมรรถนะ
ของชุมชนเป็นกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาที่ชุมชน มอนท์ เวิร์ด ใน Costa Rica ซึ่งเป็น
ชุมชนหนึ่งที่มีคุณลักษณะที่น่าสนใจคือยังคงมีการอนุรักษ์ป่า เป็นชุมชนที่มุ่งมั่นและการเอาใจ
ใส่ดูแลคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน โดยสร้างความเจริญทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและ
สิ่งแวดล้อมไปพร้อมกันด้วยการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้เพิ่มมากขึ้น ได้กำหนดองค์กรขึ้นมา
เพื่อพัฒนาชุมชน ทำเป็นยุทธศาสตร์ของชุมชนมุ่งการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมายในปี ค.ศ. 2020
จากกระบวนการพัฒนาดังกล่าวทำให้ชุมชนเกิดความมุ่งมั่น ไปสู่การสร้างความสำเร็จ
ตามเป้าหมาย จากบทเรียนดังกล่าวสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการสร้าง
การเปลี่ยนแปลง โดยการสร้างสมรรถนะชุมชนมีความสำคัญ มากกว่าที่มุ่งเฉพาะผลลัพธ์
การพัฒนาเพราะคนในชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาและต้องมีการพัฒนาทุกช่วงวัย
จึงจะทำให้ชุมชนเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองและแบ่งปัน สร้างสรรค์สังคมต่อไป

Falk and Harison. (1998 : Abstract) ได้วิจัยเรื่องการเรียนรู้ของชุมชน และทุนทางสังคม : “เพียงแค่การพูดคุยกันเล็กน้อย” โดยตั้งสมมติฐานการวิจัยว่าคุณภาพและปริมาณ (ผลผลิต) ของกิจกรรมระหว่างกัน (Interactivity) จะพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน การเก็บข้อมูลจากชุดตัวชี้วัดการเรียนรู้ของชุมชน การบันทึกเสียง การสัมภาษณ์ และเขียนบันทึกของผู้เข้าร่วมวิจัย จำนวน 30 คน ผู้วิจัยกล่าวว่า ชุมชนภูมิภาคจะมีศักยภาพในความชำนาญของผู้คน ทรัพยากรและสิ่งอำนวยความสะดวกมากกว่าที่คนส่วนใหญ่จะรู้ โดยทุนทางสังคมเป็นคำที่ถูกใช้ในการอธิบายองค์การทางสังคม การทำงานร่วมกันภายใต้จิตวิญญาณ (Spirit) ของชุมชน ซึ่งมีลักษณะพิเศษคือ เป็นการทำงานด้วยใจ ประเพณีเครือข่ายที่เข้มแข็ง มีบรรทัดฐานทางสังคมและความไว้วางใจที่เข้มแข็ง นอกเหนือจากคุณลักษณะเหล่านี้เครือข่ายการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการเป็นสิ่งที่คุณส่วนใหญ่ยังไม่นึกถึงและนำมาใช้เพราะกิจกรรมเหล่านี้ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการเรียนรู้ที่ได้รับการยอมรับ กิจกรรมการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกวัน และมีมากมาย การเรียนรู้อาจเกิดขึ้นที่สโมสรท้องถิ่น หรือการรวมกลุ่ม เช่น การพบปะสมาคมของกลุ่มสตรี โรตารีคลับ สถานที่เล่นกีฬา การรวมตัวของกลุ่มเพื่อน การเรียนรู้อาจเกิดขึ้นได้ระหว่างการรอรถกลับบ้านของเด็ก การพูดคุยกับข้างบ้าน การผ่อนคลายในสถานบันเทิงหรือภายหลังไปโบสถ์ ข้อค้นพบที่สำคัญ คือ สิ่งที่เราในอดีตจำเป็นต้องได้รับการยอมรับและสืบทอดต่อไปยังรุ่นต่อไปในอนาคต ซึ่งมาจากความทรงจำของคนหนุ่มสาวที่เข้าร่วมทดลอง การเรียนรู้เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน ซึ่งการรวมกลุ่มทำให้เกิดการพูดคุย สอน แลกเปลี่ยน สนับสนุนซึ่งกันและกัน

สรุปได้ว่า การพัฒนาคนต้องพัฒนาทุกช่วงวัย และต้องอาศัยการมีส่วนร่วม การให้ความร่วมมือกันในชุมชน การได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน การรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม เป็นผลทำให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ น่าอยู่ น่ามอง เป็นชุมชนที่พึ่งตนเองและแบ่งปันชุมชนที่สร้างสรรค์สังคม เกิดชุมชนเข้มแข็ง มั่นคง ยั่งยืนต่อไป

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารและแนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้อง จึงเกิดกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

แผนภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย